

Ir. P. van der Linden
F.M. de Noord

No.2.8

**DE EXPLOITATIE VAN
LAND- OF TUINBOUWBEDRIJVEN
ALS NEVENBEROEP**

Een proefonderzoek in de gemeenten Nederweert en Wierden naar de groep personen die zelfstandig deelnemen aan de agrarische produktie, maar daaraan minder dan de helft van hun arbeidstijd besteden.

L26
2.8A dege

Januari 1969

Landbouw-Economisch Instituut
Afdeling Streekonderzoek

211648

Inhoud

	Blz.
WOORD VOORAF	7
HOOFDSTUK I	DE INHOUD VAN HET ONDERZOEK
§ 1. De agrarische producenten die geen landbouwer of tuinder zijn	9
§ 2. Het grondgebruik van niet-agrariërs en landarbeiders	9
§ 3. De opzet van het onderzoek	11
§ 4. Indeling van de publikatie	12
HOOFDSTUK II	DE NIET-AGRARISCHE GRONDGE- BRUIKERS IN DE ONDERZOEKGE- BIEDEN
§ 1. Overzicht van de telplichtige geregistreerden	14
§ 2. Veranderingen in de groep C-be- drijven	14
§ 3. De plaats van de C-bedrijfshoofden onder de grondgebruikers en de veehouders	16
§ 4. Resumé	18
HOOFDSTUK III	DE C-BEDRIJFSHOOFDEN
§ 1. De bij het onderzoek betrokken be- drijfshoofden	24
§ 2. Het hoofdberoep	24
§ 3. De leeftijd	25
§ 4. Geografische en sociale herkomst	27
§ 5. De beroepsgeschiedenis	28
§ 6. Wonen en werken	31
§ 7. Gedrag als agrarisch bedrijfshoofd	31
§ 8. Resumé	33
HOOFDSTUK IV	AARD EN OMVANG VAN HET AGRA- RISCHE NEVENBEDRIJF
§ 1. Grondgebruik	37
§ 2. Veehouderij	37
§ 3. Bedrijfsomvang	38
§ 4. Ontwikkeling der bedrijven van de geënquêteerden tot 1967	39
§ 5. Resumé	41
HOOFDSTUK V	DE ARBEIDSORGANISATIE OP DE C- BEDRIJVEN
§ 1. Arbeidsbezetting	43
§ 2. Het aandeel van het bedrijfshoofd in de werkzaamheden	45
	46

	Blz.
§ 3. Tijdstip waarop het bedrijfshoofd op zijn (neven)bedrijf werkt	47
§ 4. Het inschakelen van loonwerkers	49
§ 5. Resumé	51
HOOFDSTUK VI	
TIJ DSTIP EN WIJZE WAAROP MEN AAN ZIJN AGRARISCHE BEDRIJF IS GEKOMEN	53
§ 1. Relatie tot de vorige gebruiker en juridische vorm van overneming	53
§ 2. Aard en omvang van het agrarische bedrijf bij het begin	55
§ 3. Omstandigheden waaronder men als grondgebruiker is begonnen	56
§ 4. Continuering van het eerste grondgebruik	59
§ 5. Resumé	60
HOOFDSTUK VII	
BEKNOPT OVERZICHT VAN DE ONDERZOEKRESULTATEN	62

BIJLAGEN

	Blz.
1. Geregistreerden en oppervlakte cultuurgrond	66
2. De van 1963 tot 1967 "verdwenen" C-bedrijven	67
3. De sedert 1963 "nieuwe" C-bedrijven	67
4. De van 1963 (tot 1967) "verdwenen" C-bedrijven naar oppervlakte van het bedrijf en de leeftijd van het bedrijfshoofd	68
5. De sedert 1963 "nieuwe" C-bedrijven naar oppervlakte en leeftijd van het bedrijfshoofd in 1967	69
6. De C-grondgebruikers met varkens- en pluimveehouderij	70
7. Hoofdberoepen van C-bedrijfshoofden	71
8. Huidig hoofdberoep en hoofdberoep bij eerste registratie	72
9. Bedrijfs grootte en hoofdberoep naar leeftijd	73
10. Afstamming naar bedrijfs grootte en leeftijd	74
11. Het lidmaatschap van agrarische organisaties en verenigingen	75
12. Agrarische communicatie	76
13. Arbeidsbezettingstype naar bedrijfsomvang	77
14. Het werkaandeel van het bedrijfshoofd	78
15. Tijdstip waarop het bedrijfshoofd op het agrarische nevenbedrijf werkt	79
16. Relatie tot vorige gebruiker	81
17. Overneming eerste agrarische bedrijf naar juridische vorm	82
18. Aard en omvang eerste agrarische bedrijf naar manier van verwerving	83
19. Leeftijd waarop en periode waarin met agrarisch nevenbedrijf begonnen	84
20. Het huwelijk en het beginnen met een agrarisch nevenbedrijf naar periode	85
21. Aard en omvang eerste agrarische nevenbedrijf en manier van verwerving naar periode	86
22. Verband van aard, omvang en manier van verwerving van eerste agrarische nevenbedrijf met de leeftijd, waarop hiermee werd begonnen en het tijdstip van verwerving ten opzichte van het huwelijk	87

Woord vooraf

Sedert 1950 valt er in ons land een duidelijke daling waar te nemen van het aantal door het C.B.S. geregistreeerde gebruikers van cultuurgrond. Daarbij doet zich echter het feit voor dat er binnen de grote groep grondgebruikers verschuivingen voorkomen. Er is bij een kleiner wordende groep landbouwers en tuinders en een sterk dalend aantal landarbeiders met grondgebruik een in omvang en betekenis nog steeds belangrijke groep grondgebruikers die een niet-agrarisch hoofdberoep uitoefenen.

Tot dusver is in Nederland aan laatstgenoemde groep - die in 1965 147 000 ha cultuurgrond in gebruik had tegen 94 000 ha in 1955 - weinig aandacht besteed, hoewel ook voor deze groep het overheidsbeleid van groot belang is.

Gezien de structurele en de economische betekenis van deze bedrijven, alsmede de sociale waarde van deze activiteit, zou het aanbeveling verdienen indien bij beleidsmaatregelen - bijvoorbeeld bij de ruimtelijke ordening - volledig rekening werd gehouden met de positie van deze groep grondgebruikers.

De toenemende betekenis van deze categorie was voor de Vaste Commissie van Advies voor de afdeling Streekonderzoek aanleiding een onderzoek te doen instellen naar de grondgebruikers die geen boer of tuinier zijn, mede met het oog op de betekenis voor de ontwikkeling van de gehele agrarische structuur. In verband met de geringe bekendheid met dit onderwerp werd besloten te beginnen met een proefonderzoek in de gemeenten Nederweert (L) en Wierden (O) en het onderzoek te beperken tot de categorie agrarische bedrijfshoofden die minder dan de helft van hun arbeidstijd op hun eigen agrarische bedrijf werken. De eveneens tot de "niet-agrarische grondgebruikers" behorende "rustende boeren en gepensioneerde niet-agrariërs met grondgebruik" zijn dus buiten beschouwing gelaten.

In dit rapport wordt verslag gedaan van dit proefonderzoek, waarbij met name wordt ingegaan op de kwantitatieve aspecten.

Het onderzoek werd verricht op de afdeling Streekonderzoek door ir. P. van der Linden en F.M. de Noord. Drs. P.J. van Knippenbergh, die in het voorjaar van 1967 uit de dienst van het L.E.I. trad, heeft een belangrijk aandeel gehad in de voorbereiding van het onderzoek.

De Directeur,

(Dr. A. Maris)

Den Haag, januari 1969.

HOOFDSTUK I

De inhoud van het onderzoek

§ 1. De agrarische producenten die geen landbouwer of tuinder zijn

In de aanhef van dit hoofdstuk is een wat ongebruikelijke benaming gegeven van de groep die men veelal gemakshalve de "niet-agrarische grondgebruikers" noemt. Voor het onderzoek is het echter noodzakelijk duidelijk te onderkennen welke categorie wordt bestudeerd. Daartoe dient de volgende omschrijving.

Het onderzoek is gericht op diegenen die zelfstandig deelnemen aan de agrarische produktie, maar als zodanig óf daaraan minder dan de helft van hun arbeidstijd besteden, óf niet meer behoren tot de beroepsbevolking.

Deze groep komt overeen met de C.B.S.-beroepsgroepen landarbeiders en niet-agrariërs en met de L.E.I.-beroepsgroepen C en D.

In dit hoofdstuk zal, in verband met de beschikbaarheid van gegevens, de C.B.S.-indeling worden gehanteerd om aan te geven in welke mate het grondgebruik door niet-agrariërs en landarbeiders in Nederland voorkomt.

Voor het onderzoek zelf worden de L.E.I.-beroepsgroepen gehanteerd die zich daartoe beter lenen. Daarbij is bovendien een verfijning aangebracht in de beroepsgroep D (zie hoofdstuk II § 1).

Het verslag is beperkt gehouden tot de beroepsgroep C, ten einde de toch al gecompliceerde materie overzichtelijk te houden.

§ 2. Het grondgebruik van niet-agrariërs en landarbeiders

Om een indruk te geven van het aantal niet-agrarische grondgebruikers, de oppervlakte grond die zij in gebruik hebben en de ontwikkelingen daarvan, zijn in tabel 1 daarover enkele gegevens opgenomen (zie blz.10).

Wij zien het bekende beeld van de daling van het aantal landbouwers (met 15% sedert 1955) en de oppervlakte cultuurgrond die zij in gebruik hebben (met 5% sedert 1955) en het zich ongeveer op hetzelfde niveau bewegende aantal tuinders (-7%) met een iets toenemende oppervlakte cultuurgrond (+8%). De toch al niet grote groep landarbeiders met grondgebruik is sedert 1955 gehalveerd, zowel naar aantal als naar de oppervlakte cultuurgrond. Daarentegen is de groep niet-agrariërs zowel naar aantalssterkte als naar de oppervlakte grond van aanmerkelijk meer betekenis geworden. Hoewel deze toeneming voor een deel moet worden toegeschreven aan een enigszins gewijzigde interpretatie van C.B.S.-normen

voor de indeling in de beroepsgroepen, is hier beslist sprake van een uitbreiding van het niet-agrarische grondgebruik.

Tabel 1. De grondgebruikers in Nederland

Beroepsgroep	Aantal grondgebruikers in			Opp. cultuurgrond in gebruik x 1 000 ha in		
	1955	1959	1965	1955	1959	1965
Landbouwers	192 919	174 006	150 722	2 121	2 093	2 016
Tuinders	38 865	35 623	36 170	78	81	84
Landarbeiders	15 415	13 426	7 460	14	13	7
Niet-agrariërs	49 582	67 668	58 739	94	123	147
Alle grondgebruikers	296 781	290 723	253 091	2 307	2 310	2 254

Bron: C.B.S.

De "top" in 1959 (bij het aantal) doet veronderstellen dat deze uitbreiding op zijn retour is. In tabel 2 wordt duidelijk wat hierbij in feite aan de hand is.

Tabel 2. Landarbeiders en niet-agrariërs met grondgebruik in Nederland

		Landarbeiders		Niet-agrariërs	
		aantal	index 1955 = 100	aantal	index 1955 = 100
Met bedrijven < 1 ha					
in	1955	9 781	100	28 434	100
	1959	8 103	83	37 150	130
	1965	4 612	47	23 486	83
Met bedrijven ≥ 1 ha					
in	1955	5 634	100	21 148	100
	1959	5 323	95	30 518	144
	1965	2 848	51	35 253	167

Bron: C.B.S.

Bij de landarbeiders zien wij over de gehele linie een duidelijke en min of meer gelijkmatige teruggang in het aantal, zowel bij de bedrijven < 1 ha als ≥ 1 ha.

Bij de niet-agrariërs is echter sprake van een voortgezette toeneming van het aantal met bedrijven van 1 ha en meer en na 1959 een sterke daling van het aantal met minder dan 1 ha.

Deze "schaalvergroting" bij de niet-agrariërs voor wat betreft hun grondgebruik komt ook duidelijk naar voren in de gemiddelde oppervlakte die men in gebruik heeft. Deze was in 1955 namelijk 1,9 ha, nam af tot 1,8 ha in 1959 en nam vervolgens toe tot 2,5 ha in 1965. Bij de landarbeiders trad hierin sedert 1955 geen verandering op en was dan ook in 1965 nog steeds 0,9 ha.

In tabel 3 is aangegeven hoe de bedrijven van de niet-agrariërs zijn verdeeld over de verschillende grootteklassen.

Tabel 3. Wijzigingen in de groottestructuur van de bedrijven van niet-agrarische grondgebruikers

Grootteklasse	Bedrijven in					
	1955		1959		1965	
	aantal	in %	aantal	in %	aantal	in %
< 1 ha	28 434	58	37 150	55	23 486	40
1 - 5 ha	17 994	36	26 407	39	29 208	50
5 - 10 ha	1 940	4	2 697	4	4 087	7
10 ha en groter	1 214	2	1 414	2	1 958	3
Alle bedrijven	49 582	100	67 668	100	58 739	100

Bron: C.B.S.

Er is bij de beroepsgroep "niet-agrariërs" dus een ontwikkeling gaande naar grotere (of minder kleine) bedrijven.

§ 3. De opzet van het onderzoek

Dit onderzoek is een verkenning voor een eventueel landelijk onderzoek naar de "niet-agrarische grondgebruikers". Bij de opzet van dit proefonderzoek is er dan ook van uitgegaan, dat moest worden gezien in hoeverre de verschillende vormen van informatie verdieping van het inzicht in het wezen van grondgebruik door niet-agriërs konden opleveren.

In § 2 is gebruik gemaakt van globale landelijk ter beschikking staande gegevens, verzameld en uitgewerkt door het C.B.S.

De volgende bron van informatie bestaat uit de formulieren van de metellingen, verzorgd door de Stichting Uitvoering Landbouwmaatregelen. Deze leveren een uitgebreide documentatie voor zover het de technische gegevens van de bedrijven betreft.

Met behulp van ter plaatse goed bekend zijnde personen kunnen globale gegevens worden verzameld over de grondgebruikers en hun gezin. Hierbij vormen de persoonsgegevens, te verkrijgen ter gemeentesecretarie een waardevolle basis en aanvulling.

Voor het verkrijgen van informatie omtrent de motieven en plannen

van de grondgebruikers, de betekenis die dit grondgebruik voor hen heeft en de plaats die het bedrijf in hun leven, wonen en werken inneemt, is de onderzoeker echter geheel aangewezen op de grondgebruikers zelf. Slechts door het instellen van een enquête kunnen de daarvoor benodigde gegevens worden verkregen. Dit geldt evenzeer voor de wijze waarop de op het bedrijf te verrichten arbeid wordt rondgezet door bedrijfshoofd, gezin en/of derden.

Bij het onderzoek zijn al de hiervoor genoemde methoden tot verwerking van informatie toegepast in de aangegeven volgorde.

De gegevens zijn verzameld in de gemeenten Nederweert (L) en Wierden (O). De keuze van de gemeenten is onder meer gebaseerd op de omvang van de gemeente, het aantal grondgebruikers, het duidelijk voorkomen van grondgebruik door niet-agrariërs, een te verwachten behoorlijke variatie in de hoofdberoepen van de niet-agrarische grondgebruikers, de ligging ten opzichte van industriële agglomeraties en de overzichtelijkheid van het gebied. De keuze van deze gemeenten sluit niet uit dat ook andere gemeenten aan soortgelijke voorwaarden voldoen.

Aangezien het aantal niet-agrarische grondgebruikers groter bleek dan het aantal dat kon worden geënuquêteerd, werd besloten een steekproef te nemen. In Nederweert werd een aselechte steekproef getrokken (1 op 2), in de gemeente Wierden werden alle niet-agrarische grondgebruikers van een afgerond deel van de gemeente, het dorp Enter, in het onderzoek opgenomen.

Omdat eerst thans verslag wordt gedaan van het onderzoek, waarvoor al in begin 1964 een enquête werd gehouden, is een aantal aanvullende gegevens verzameld van meer recente datum. Het lag in de bedoeling hiervoor het tellingmateriaal van mei 1968 te gebruiken. Doordat de kleine bedrijven dit jaar werden geïnventariseerd via een "posttelling" die geen bruikbare gegevens opleverde, moest worden volstaan met de gegevens van mei 1967.

§ 4. De indeling van de publikatie

In hoofdstuk II wordt nagegaan welke plaats de C-grondgebruikers innemen onder de grondgebruikers. Alvorens in hoofdstuk IV nader in te gaan op de aard en de omvang van de bedrijven van de C-groep wordt in hoofdstuk III nagegaan wie de C-grondgebruikers in feite zijn. Hierbij wordt aandacht besteed aan hun beroep, hun leeftijd, afkomst (boeren- of burger-) en herkomst, woonplaats en de plaats waar zij werken en hun beroepsgeschiedenis. Voorts wordt daarin nagegaan, aan de hand van enkele kenmerken, in hoeverre deze grondgebruikers handelen als boer.

In het vijfde hoofdstuk komt aan de orde hoe de arbeidsorganisatie op deze bedrijven in elkaar zit, in hoeverre en wanneer het bedrijfshoofd kans ziet zelf het werk te doen, in welke mate de vrouwen en andere gezinsleden moeten bijspringen en in hoeverre loonwerkers worden ingeschakeld.

Voorafgaande aan een samenvattend overzicht wordt nog in hoofdstuk VI nagegaan hoe men aan het bedrijf is gekomen, van wie het geweest is

en dergelijke, waarbij onder andere de leeftijd bij en de periode van verwerving in de beschouwingen worden betrokken.

Uit deze "inhoudsopgave" is duidelijk geworden dat de motieven voor het grondgebruik en de eventuele plannen voor de toekomst, de houding van de gezinsleden tegenover het grondgebruik en de betekenis ervan in economisch en sociaal opzicht voor de C-groep niet zijn opgenomen in dit verslag.

HOOFDSTUK II

De niet-agrarische grondgebruikers in de onderzoeksgebieden

Het onderzoek is gericht op de groep niet-agrarische grondgebruikers. Het is echter gewenst deze groep te kunnen beoordelen naar hun plaats te midden van het geheel der grondgebruikers en hun aandeel in de agrarische produktie. Daarom wordt in dit hoofdstuk een overzicht gegeven van alle, tijdens de metellingen in 1963 en 1967, telplichtige 1) geregistreerden in de gemeenten van onderzoek en Enter.

Hierbij is ook nagegaan welke C-bedrijven uit 1963 er in 1967 nog waren, waar de "verdwenen" C-bedrijven zijn gebleven en waar de "nieuwe" C-bedrijven vandaan zijn gekomen. Hierdoor kan een aanwijzing worden verkregen omtrent de functie van de C-bedrijven en -bedrijfschouwen bij de veranderingen in de beroepsgroepen.

Voorts is voor mei 1963, aansluitend aan de enquête begin 1964, een opstelling gegeven over het grondgebruik en de veehouderij van de C- en van alle grondgebruikers.

§ 1. Overzicht van de telplichtige geregistreerden

Als basis voor het statistische materiaal zijn de formulieren van de metelling in 1963 en 1967 van alle in de gemeenten van onderzoek wonende telplichtige geregistreerden gebruikt. Niet alle geregistreerden evenwel vinden hun hoofdbron van bestaan in de land- en tuinbouw. Een aantal van hen oefent naast hun agrarische bedrijf een ander beroep uit, dan wel heeft hun agrarische bedrijf meer als bijverdienste en/of vrijetijdsbesteding. Ten einde een indruk te krijgen van de mate waarin dit voorkomt, zijn de geregistreerden met behulp van plaatselijk goed bekende personen ingedeeld in beroepsgroepen. Deze groepen zijn:

- A = zuivere landbouwers en tuinders;
- B = landbouwers en tuinders met een nevenberoep, dat minder dan de helft van hun arbeidstijd vereist;
- C = niet-agrariërs en landarbeiders met grondgebruik en/of veehouderij (in deze groep besteedt het bedrijfshoofd minder dan de helft van zijn arbeidstijd aan het eigen agrarische bedrijf);

1) Telplichtig worden diegenen geacht die: ten minste 1 ha cultuurgrond in gebruik hebben of een tuinbouwbedrijf uitoefenen (ongeacht de grootte) of ten minste 1 rund, 1 fokvarken, 3 mestvarkens, 3 schapen of 51 hoenders of eenden houden.

- D1 = rustende boeren of tuinders met grondgebruik en/of vee;
D2 = overige niet meer aan het arbeidsproces deelnemende personen, die grond in gebruik hebben en/of vee houden;
E = speciale dan wel afwijkende bedrijven, waartoe onder andere zijn gerekend instellingen, kloosters, landgoederen, N.V.'s, speciale varkensmesters, kippenfokkers en proefboerderijen.

In tabel 4 is een overzicht gegeven van de verdeling van de geregistreerden over de verschillende beroepsgroepen in 1963 en in 1967. Hierbij aansluitend zijn in bijlage 1 de aantallen geregistreerden en de oppervlakte cultuurgrond die zij, weer per beroepsgroep, in gebruik hebben weergegeven.

Uit deze tabellen blijkt dat in Nederweert de groepen C, D1 en D2, die samen de "niet-agrarische grondgebruikers" zijn, ongeveer een derde-deel van de geregistreerden omvatten. In de gemeente Wierden is dit ongeveer de helft en in Enter zelfs meer dan de helft, nl. 55% van de grondgebruikers.

Anderzijds blijkt dat de niet-agrarische grondgebruikers wel in aantal zeer belangrijk zijn, maar dat hun grondgebruik niet overeenkomstig is: in Nederweert 8 à 9%, in Wierden 14 à 15% en in Enter circa 17% van alle cultuurgrond.

De niet-agrarische grondgebruikers exploiteren klaarblijkelijk een beperkte oppervlakte cultuurgrond. Dit neemt echter niet weg dat zowel in Nederweert als in Wierden een flinke oppervlakte cultuurgrond in gebruik is bij degenen voor wie hun agrarische bedrijf geen hoofdzaak (meer) is.

Tabel 4. Procentuele verdeling van de telplichtige geregistreerden naar beroepsgroep

Beroepsgroep		Nederweert		Wierden		Enter	
		1963	1967	1963	1967	1963	1967
	A	58	54	48	47	41	42
	B	5	4	4	2	5	2
	C	24	24	28	29	34	34
	D1	7	8	6	7	5	5
	D2	3	3	13	14	15	16
	E	3	7	1	1	-	1
Alle groepen		100	100	100	100	100	100
Aantal	totaal	886	831	1096	1050	413	389
	A + B	559	487	575	515	189	171
	C	212	197	310	304	140	131

Bron: C.B.S.-mettellingen 1963 en 1967 en L.E.I.-beroepsgroepen-indeling.

Voorts blijkt uit dit overzicht dat in Nederweert en Wierden de groep rustende boeren ongeveer even sterk vertegenwoordigd is. De D2-groep

is echter in Wierden van veel meer belang dan de D1-groep, in tegenstelling tot de situatie in Nederweert. Daar blijkt het grondgebruik door gepensioneerde en rustende niet-agrariërs (D2) van bijna geen betekenis te zijn.

Wanneer wij de gegevens voor 1963 vergelijken met die van 1967, dan blijken er procentueel slechts geringe verschuivingen te zijn opgetreden. Slechts de B-groep neemt duidelijk af. De afnemering van de A-groep in Nederweert van 58% naar 54% berust voor een deel op schijn omdat het grootste deel van deze "afnemering" ontstond door een verschuiving naar de groep speciale bedrijven (E). Deze laatste groep nam over het geheel genomen toe in betekenis (zie ook bijlage 1), ook al is het totale aantal nog klein.

Overigens daalde het aantal A- en B-bedrijven in de drie beschouwde gebieden in die vier jaar met ongeveer 10%. Bij de C-grondgebruikers bleek eveneens een afnemering in aantal te hebben plaatsgehad, echter in veel geringere mate. Bovendien was deze daling in Nederweert sterker (met 7%) dan in Wierden (2%) en Enter (6%).

Hierteenover staat een slechts zeer geringe stijging van het aantal D-grondgebruikers.

De totale oppervlakte cultuurgrond bleef in Wierden en Enter vrijwel gelijk, maar nam iets af (1%) in Nederweert.

§ 2. Veranderingen in de groep C-bedrijven

In de voorgaande paragraaf bleek dat het aantal C-bedrijven is afgenomen. Het is nu de vraag waar deze zijn gebleven en of er soms nog meer zijn verdwenen voor wie anderen in de plaats kwamen.

Daartoe is in tabel 5 een overzicht opgenomen van de bewegingen die hebben plaatsgehad in de C-groep.

Tabel 5. Veranderingen in de groep C-bedrijven tussen 1963 en 1967

	Nederweert	Wierden	Enter
Aantal C-bedrijven in 1963	212	310	140
Hiervan vóór 1967:			
naar andere beroepsgroep	34	41	14
geheel verdwenen	58	46	25
Aantal zowel in 1963 als in 1967 C-bedrijf	120	223	100
Hiervan in 1967:			
over uit andere beroepsgroep	35	43	18
na 1963 nieuw ontstaan	42	38	13
Aantal C-bedrijven in 1967	197	304	131

Bron: C.B.S.-metellingen 1963 en 1967 en L.E.I.

Uit dit overzicht blijkt een veel grotere mobiliteit dan op grond van de totaalcijfers verwacht zou kunnen worden. Dit is vooral in Nederweert

het geval, waar per jaar circa 11% van de C-bedrijven uit deze groep verdween. Voor Wierden en Enter is dit aanmerkelijk minder, maar toch nog gemiddeld circa 7% per jaar.

De uiteindelijke daling van het aantal C-bedrijven is vrijwel geheel toe te schrijven aan het feit dat er minder geheel nieuwe C-bedrijven ontstaan dan er worden opgeheven. Immers, de verschuivingen tussen de beroepsgroepen heffen elkaar vrijwel op, althans wanneer wij alleen de uitgaande en de ingekomen C-grondgebruikers bezien.

Het is opmerkelijk dat er tussen Nederweert, Wierden en Enter betrekkelijk weinig verschil is in de verhouding "naar andere beroepsgroep/geheel verdwenen". Dit in tegenstelling tot de nieuwe C-grondgebruikers: vooral in Nederweert zijn naar verhouding veel geheel nieuwe C-bedrijven ontstaan.

In de bijlagen 2 t/m 5 is hierover meer gedetailleerd materiaal bijeengebracht.

Hieruit blijkt dat het "uitgaande" verkeer tussen de C-groep en de andere beroepsgroepen in Nederweert naar verhouding meer gericht is op de A-groep dan in Wierden en Enter, waar de overgang naar de groep gepensioneerde niet-agrariërs (D2) sterk overheerst. Dit is echter ook wel voor de hand liggend wanneer wij de leeftijdsopbouw van deze groepen bezien (bijlage 4). De C-groep was in 1963 immers in Wierden en Enter aanmerkelijk ouder dan in Nederweert. Wanneer wij b.v. alleen de groep (in 1963) 54-64 jarigen nemen, dan blijkt er van verschil nog maar nauwelijks sprake te zijn. Overigens is het wel degelijk zo dat in Nederweert aanmerkelijk meer jongeren het C-bedrijf aan kant doen. Dit zijn overigens, evenals in Wierden en Enter, overwegend personen uit de C-groep die of geen of maar heel weinig grond in gebruik hadden.

De "bedrijfsbeëindiging" bestond dan ook veelal uit niet veel anders dan het afstoten van het weinige vee dat zij hadden.

Over het geheel genomen bleken de bedrijven die betrokken waren bij het verkeer tussen de beroepsgroepen groter te zijn dan de bedrijven die werden opgeheven of nieuw werden gesticht.

Uit de gegevens blijkt voorts dat in de C-groep in 1967 niet minder dan twee derdedeel van de bedrijven die sedert 1963 daarin zijn gekomen uit andere beroepsgroepen, zowel in Nederweert, in Wierden als in Enter vroeger als landbouwbedrijf (A of B) werd geëxploiteerd. In Enter betreft dit echter overwegend ex-B-bedrijven (7 van de 11), in Wierden evenveel A- als B-bedrijven en in Nederweert overwegend A-bedrijven (19 van de 23).

De vroegere B- en D-bedrijven veranderden van beroepsgroep doordat ze werden overgenomen door iemand die het bedrijf als C-bedrijf ging exploiteren. Dit was ook bij een deel van de vroegere A-bedrijven het geval. Hierbij bestaat echter een aanmerkelijk verschil tussen Nederweert, Wierden en Enter. In Nederweert veranderden 17 boeren van hoofdberoep en kwamen in de C-groep, terwijl er twee A-bedrijven door overneming van beroepsgroep veranderden. In Wierden en Enter was dit daarentegen op de helft van de vroegere A-bedrijven het geval.

Nemen wij de ex-A- en B-bedrijven samen, dan is het verschil lang zo groot niet meer: in Wierden en Enter is men blijkbaar geleidelijker

vanuit de landbouw naar de niet-agrarische sector overgegaan dan in Nederweert. De tussenfase van het niet-agrarische nevenberoep lijkt echter, gezien de sterke daling van het percentage B-grondgebruikers in Wierden en Enter (tabel 4) van een aflopend karakter te zijn.

§ 3. De plaats van de C-bedrijfshoofden onder de grondgebruikers en de veehouders

In de eerste paragraaf is er reeds op gewezen dat de C-grondgebruikers de belangrijkste groep onder de niet-agrariërs en landarbeiders met grondgebruik en/of vee zijn. Aan de hand van gegevens omtrent het gebruik van de grond, de bedrijfsgrootte, de veehouderij en de leeftijdsopbouw zal worden getracht aan te geven welke plaats deze C-grondgebruikers in de gehele agrarische bedrijfstak innemen.

a. Het grondgebruik

Tabel 6 geeft een beeld van het aandeel van de C-grondgebruikers in de drie hoofdonderdelen van het agrarische gebruik van de grond. In beide gemeenten bewerken de C-grondgebruikers minder dan een tiende deel van de totale oppervlakte bouwland en grasland, terwijl deze groep in Nederweert ruim een achtste deel van alle tuingrond in gebruik heeft.

Tabel 6. Aandeel C-grondgebruikers in het totale agrarische grondgebruik

Gemeente	Procentueel aandeel in de oppervlakte		
	bouwland	grasland	tuingrond
Nederweert	6,4	5,5	13,0
Wierden	4,4	9,1	-

Bron: C.B.S.-metelling 1963.

In hoeverre het grondgebruik bij de C-groep afwijkt van het totale grondgebruik blijkt uit tabel 7, waarin Enter niet afzonderlijk is opgenomen door gebrek aan voldoende gegevens.

Tabel 7. Grondgebruik

Gemeente	Procentueel aandeel van					
	alle geregistreerden met			C-grondgebruikers met		
	bouwland	grasland	tuingrond	bouwland	grasland	tuingrond
Nederweert	47,6	47,7	4,7	48,6	41,8	9,6
Wierden	18,9	81,1	0,0	10,2	89,8	-

Bron: C.B.S.-landbouwtelling mei 1963.

In Nederweert ligt bij de C-groep het accent in de bouwland-grasland-verhouding iets meer op het bouwland dan bij alle geregistreerden, terwijl eerstgenoemden relatief gezien ruim tweemaal zoveel tuingrond in gebruik hebben. Dit duidt op een intensiever grondgebruik door de C-groep.

In Wierden, waar de tuinbouw een te verwaarlozen onderdeel is, exploiteert de C-groep naar verhouding meer grasland en minder bouwland.

b. De bedrijfsgrootte

Uit bijlage 1 blijkt duidelijk dat de C-grondgebruikers over het algemeen een kleine oppervlakte cultuurgrond in gebruik hebben. In 1963 was in Nederweert de gemiddelde bedrijfsgrootte voor deze beroepsgroep bijna 2,0 ha, in Wierden ruim 1,8 ha en in Enter ruim 1,4 ha. Vier jaar later was dit cijfer voor Nederweert nog hetzelfde, maar in Wierden en Enter was dit gestegen tot ruim 2,0 en 1,7 ha. Tabel 8 geeft een gedetailleerd beeld van de plaats van de C-bedrijven in de gehele bedrijfs-groottestructuur.

Tabel 8. Procentuele verdeling van de bedrijven naar grootteklasse

Oppervlakte	Nederweert				Wierden				Enter			
	1963		1967		1963		1967		1963		1967	
	1)	2)	1)	2)	1)	2)	1)	2)	1)	2)	1)	2)
Zonder gr.	5	10	6	14	5	10	8	14	7	14	9	14
< 1 ha	15	38	14	32	12	30	12	29	16	34	15	36
1 - 3 ha	17	33	18	34	23	40	21	33	24	37	22	32
3 - 5 ha	8	8	8	8	12	15	11	16	11	11	11	12
5 - 7 ha	8	4	7	6	11	3	9	4	13	4	11	4
7 - 10 ha	16	5	13	4	14	1	14	2	13	-	12	-
≥ 10 ha	31	2	34	2	23	1	25	2	16	-	20	2
Alle bedr.	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Aant. bedr.	886	212	829	197	1096	310	1050	304	413	140	390	132

1) = Alle geregistreerden.

2) = C-bedrijven.

Bron: C.B.S.-metellingen 1963/1967.

Uit dit overzicht blijkt dat het overgrote deel van de C-grondgebruikers (circa 80%) minder dan 3 ha cultuurgrond in gebruik heeft. Bij de bedrijven met 5 ha of meer grond neemt de groep C-bedrijven een zeer bescheiden plaats in.

In Nederweert is er enerzijds een ontwikkeling gaande naar iets grotere bedrijven. Anderzijds neemt het aantal C-gebruikers dat zonder cultuurgrond, dus alleen met niet-bodemgebonden produktietakken, deelneemt aan de agrarische produktie, toe.

Dit laatste is ook in Wierden het geval, maar daar bestaat toch een duidelijker tendentie naar vergroting van de bedrijfsoppervlakte. In Enter bestond al een vrij uitgebreide etageproductie op C-bedrijven zonder grond. Deze produktie heeft zich gehandhaafd, terwijl er voorts een ontwikkeling gaande is waarbij ook grotere bedrijven als C-bedrijf worden geëxploiteerd.

c. De veehouderij

In dit gedeelte zal eerst de rundveehouderij worden behandeld, terwijl daarna de niet-bodem gebonden bedrijfstakken aan een nadere beschouwing zullen worden onderworpen. Ook hier is het niet mogelijk de gegevens van het dorp Enter apart te vermelden, terwijl ook alleen de gegevens voor het jaar 1963 beschikbaar zijn.

Tabel 9. Rundveehouderij

Gemeente	Procentueel aandeel v/d C-grondgebruikers in het aantal		
	stuks jongvee	melk- en kalfkoeien	mestkalveren
Nederweert	4,2	3,5	8,4
Wierden	7,2	6,2	19,9
	Aantal melk- en kalfkoeien per 100 ha grasland		
	alle geregistreerden	C-grondgebruikers	
Nederweert	112	72	
Wierden	122	83	

Bron: C.B.S.-metelling 1963.

De C-grondgebruikers blijken een groter aandeel te hebben in het mesten van kalveren dan in de andere takken van de rundveehouderij.

De melkveehouderij is op de C-bedrijven aanmerkelijk extensiever dan op de landbouwbedrijven. Het gevolg daarvan is dat de C-groep in de melkveehouderij minder produceert dan op basis van de oppervlakte grasland zou kunnen worden verwacht.

In Wierden neemt de C-groep een grotere plaats in bij de melkveehouderij dan in Nederweert. Daar ligt het accent meer op de akker- en tuinbouw.

Tabel 10 (op blz. 21) geeft de situatie bij de andere niet-aan-de-bodem gebonden bedrijfstakken weer.

In beide gemeenten, doch met name in Wierden, zijn de C-grondgebruikers voor de niet-bodemgebonden bedrijfstakken, met uitzondering van de varkensfokkerij, van grotere betekenis dan voor het grondgebruik en de melkveehouderij. De C-groep houdt gemiddeld evenwel minder mestvarkens, fokzeugen en kippen per bedrijf dan alle geregistreerden.

Bij dit laatste dient men evenwel te bedenken dat het hier gaat om gemiddelde aantallen van alle bedrijven en niet van de bedrijven met mest-

varkens, fokzeugen of kippen. Een meer gedetailleerd beeld van de varkens- en pluimveehouderij op de C-bedrijven geeft bijlage 6, waaruit blijkt dat er in Nederweert naar verhouding meer C-grondgebruikers zijn die mestvarkens of leghennen houden dan in Wierden. Desondanks zijn de C-gebruikers in Wierden voor deze etageprodukten van meer belang dan in Nederweert doordat zij, als zij deze bedrijfstakken kiezen, met grotere eenheden werken.

Op basis van de uitkomsten over het grondgebruik en de bodemgebonden rundveehouderij kan het C-aandeel in de totale produktie van deze bedrijfstakken te zamen worden geschat op 5 à 6% in Nederweert en 7 à 8% in Wierden. Bij de niet-bodemgebonden bedrijfsonderdelen ligt, met uitzondering van de varkensfokkerij, in beide gemeenten het C-aandeel hoger. Indien wij uitgaan van de veronderstelling dat er geen verschillen in produktie per koe, per ha akkerbouw, enz. tussen de C-bedrijven en die van de andere grondgebruikers bestaan, dan zal in de gemeente van onderzoek het aandeel van de C-grondgebruikers in de gehele agrarische produktie naar schatting liggen tussen 7 en 10%.

Tabel 10. Varkens- en pluimveehouderij

Gemeente	Procentueel aandeel v/d C-grondgebruikers in het aantal mestvarkens fokzeugen slachtkippen leghennen ≥ 7 mnd.			
Nederweert	9,5	6,7	8,9	8,0
Wierden	17,6	2,5	54,7	15,7

Gemiddeld aantal per bedrijf 1)						
mestvarkens		fokzeugen		alle kippen		
alle ge-registr.	C-grond-gebrs.	alle ge-registr.	C-grond-gebrs.	alle ge-registr.	C-grond-gebrs.	
Nederweert	13,3	5,4	2,6	0,7	590	201
Wierden	7,5	2,0	4,5	1,7	141	104

1) Het betreft het gemiddelde voor alle bedrijven, dus ook de bedrijven zonder varkens en kippen.

Bron: C.B.S.-metelling 1963.

d. De leeftijd van de bedrijfshoofden

Voor een nadere bepaling van de plaats van de C-grondgebruikers in het geheel van de agrarische structuur is het ook van betekenis na te gaan of de groep C-grondgebruikers eventueel een andere leeftijdsopbouw te zien geeft dan de geregistreerden die hun hoofdberoep in de landbouw hebben, de A- en de B-grondgebruikers. Daarom is in tabel 11 (zie blz. 22) een vergelijking tussen deze groepen gemaakt. Daarbij blijkt dat de C-groep in de middelste leeftijdsklassen sterker is vertegenwoordigd dan de A + B-groep, vooral tengevolge van het hogere percentage A + B-ers van 65 jaar en ouder.

In Wierden en Enter is de C-groep in zijn geheel genomen jonger dan de A + B-groep doordat er naar verhouding meer zeer jeugdigen en minder ouderen (≥ 65 jaar) in de C-groep zijn. In 1967 is dit in nog sterkere mate het geval.

Overigens zijn beide groepen bedrijfshoofden in Nederweert jonger dan in Wierden, sedert 1963 is dit verschil nog groter geworden. Ook de totale mannelijke beroepsbevolking is in Nederweert jonger dan in Wierden. Dit is geheel een gevolg van het hoge percentage (56%) jeugdige (< 35 jr.) beroepspersonen. In Wierden is het overeenkomstige percentage 46%. In de leeftijdsopbouw van de beroepsbevolking boven 35 jaar is er geen verschil tussen Nederweert en Wierden.

Tabel 11. De leeftijdsopbouw in proc. van de A + B- en de C-bedrijfs-
hoofden

Leeft.kl.	Nederweert				Wierden				Enter			
	1963		1967		1963		1967		1963		1967	
	A+B	C	A+B	C	A+B	C	A+B	C	A+B	C	A+B	C
jonger												
dan 35 jr.	19	11	24	24	5	8	5	8	2	7	2	8
35-44 jr.	22	24	23	25	17	24	17	27	17	24	17	29
45-54 jr.	25	34	24	26	21	28	24	25	22	24	25	20
55-64 jr.	25	25	23	23	31	34	27	35	31	39	28	35
65 jr.e.o.	9	6	6	2	26	6	27	5	28	6	28	8
Totaal	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Bron: C.B.S. metellingen 1963 en 1967 en L.E.I.

§ 4. Resumé

De niet-agrarische grondgebruikers nemen in de gemeenten Nederweert en Wierden en in het dorp Enter (gemeente Wierden) een belangrijke plaats in. In Nederweert omvatten zij een derde deel, in Wierden de helft en in Enter ruim de helft van alle telplichtige geregistreerden.

Zij hebben weliswaar overwegend kleine bedrijven (80% < 3 ha) maar beschikken niettemin in Nederweert over 9%, in Wierden over 14% en in Enter over 17% van de cultuurgrond.

Van de drie groepen (C, D 1 en D 2) die samen de niet-agrarische grondgebruikers vormen, is de groep met een hoofdberoep buiten de landbouw (groep C) verreweg de belangrijkste. Vooral in Wierden/Enter is er een tendentie naar grotere C-bedrijven.

De C-bedrijven in Nederweert hebben relatief meer bouw- en tuingrond dan de bedrijven in Wierden en Enter waar het grasland zeer sterk overheerst. Op de C-bedrijven in Nederweert komt meer tuinbouw voor dan op de A- en B-bedrijven.

De C-bedrijven hebben een lichtere rundveebezetting dan de A- en B-

bedrijven maar bij de varkens en kippen ligt de situatie anders, althans in Wierden. Daar hebben weliswaar naar verhouding minder C-gebruikers varkens of kippen, maar dan in flinke eenheden; daardoor hebben zij een groot aandeel in de etageproductie: bij de slachtkuikens zelfs meer dan de helft.

Naar schatting nemen de C-grondgebruikers 7 tot 10% van de totale agrarische produktie in deze gemeenten voor hun rekening.

De groep C-grondgebruikers is gemiddeld jonger dan de groep landbouwers. In Nederweert was dit in 1963 nog niet over de gehele linie het geval. Daar zijn echter nadien veel jonge C-bedrijfshoofden bijgekomen, die veelal een klein bedrijfje hebben gesticht. Niet minder dan de helft van de nieuwe C-grondgebruikers heeft een bedrijf(je) opgericht. De andere helft van de nieuwe, veelal iets grotere C-bedrijven, zijn "overgekomen" uit andere groepen. Hiervan kwam twee derdedeel uit de A en B-groep, in Wierden en Enter merendeels uit de B-groep.

De meeste van deze A- en B-bedrijven kwamen in de C-groep terecht doordat het bedrijfshoofd veranderde van hoofdberoep.

Deze groep bedrijven van afgevlode landbouwers omvat in beide gemeenten en in Enter omstreeks 30% van alle nieuwe C-bedrijven. Hier staat tegenover dat in Nederweert tegen iedere twee nieuwe C-, ex-A- of B-bedrijven, een vroeger C-bedrijf overging naar de beroepsgroep A. In Wierden was deze verhouding 1 op 10.

HOOFDSTUK III

De C-bedrijfshoofden

§ 1. De bij het onderzoek betrokken bedrijfshoofden

In hoofdstuk I § 3 is er reeds op gewezen dat het aantal te enquêteren personen in de gemeenten van onderzoek niet op dezelfde wijze is bepaald. In tabel 12 is aangegeven hoe de aantallen geënquêteerden in Nederweert (steekproef) en Enter (totaal) tot stand zijn gekomen.

Tabel 12. Overzicht van de C-grondgebruikers

	Aantal C-grondgebruikers in	
	Nederweert	Enter
In mei 1963 geregistreerd	212	140
Te enquêteren	129	140
Niet geënquêteerd:		
niet van toepassing 1)	15	44
weigering	3	15
niet bereikbaar	9	8
Wel geënquêteerd	102	73

1) o.a. door overlijden, niet (meer) telplichting zijn, verandering van beroepsgroep of overdracht van het bedrijf, door verkeerde globale indeling in beroepsgroep C, en dergelijke.

Voor de keuze van de te enquêteren bedrijfshoofden, werd uitgegaan van de inventarisatieformulieren van mei 1963. Bij het bezoek (febr. 1964) aan de op grond hiervan veronderstelde C-bedrijfshoofden bleek in Enter, waar met de enquête werd begonnen, dat een vrij groot aantal van hen niet voor een interview in aanmerking kwam: het betreffende bedrijfshoofd behoorde niet of niet meer tot de C-groep. De belangrijkste redenen daarvan waren: niet of niet meer telplichtig, inmiddels veranderd van beroepsgroep (b.v. naar D-groep), bedrijf inmiddels overgedragen, bedrijfshoofd inmiddels overleden en dergelijke. Bovendien bleek een (klein)deel ten onrechte in de C-groep ingedeeld te zijn.

Op grond van deze ervaring werd het adressenmateriaal voor Nederweert aan een grondige inspectie onderworpen, waardoor verscheidene nutteloze bezoeken konden worden voorkomen.

Hierdoor werd zonder twijfel ook het aantal "weigeraars" beperkt. De weigeringen in Enter kwamen nl. vooral voor bij de grens- en vermoedelijk "niet van toepassing" zijnde gevallen.

De in het verdere verloop van dit rapport te behandelen aspecten van de C-grondgebruikers zijn derhalve gebaseerd op de gegevens van 102 geënquêteerden in Nederweert en van 73 in Enter.

Tot beter begrip van uit de enquêteresultaten te trekken conclusies zij er tenslotte nog op gewezen dat er in beide gebieden van onderzoek grote verschillen in de bedrijfsgroottestructuur van de geregistreerden en die van de geënquêteerde C-gebruikers bestaan.

Tabel 13. Bedrijven van de geregistreerde en geënquêteerde C-grondgebruikers

	Percentage C-grondgebruikers met een bedrijf van			
	< 1 ha	1 - 3 ha	3 - 5 ha	≥ 5 ha
Geregistreerd in				
Nederweert	48	33	8	11
Enter	48	37	11	2
Geënquêteerd in				
Nederweert	21	41	22	16
Enter	27	51	17	5

Bron: C.B.S.-metelling 1963 en L.E.I.- enquête 1964.

Het agrarische nevenbedrijf van de geënquêteerden blijkt nogal wat groter te zijn dan dat van de geregistreerden. Deze verschillen blijken ten dele "reëel". De "reële" verschillen, die maken dat in beide gebieden de bedrijfsgroottestructuur van de geënquêteerden de feitelijke situatie beter weergeeft, zijn in de eerste plaats het gevolg van een betere vaststelling van de beroepsgroep. De geregistreerden die "niet van toepassing" bleken te zijn, komen vooral voor in de grootteklasse beneden 1 ha. Zij zijn voor het merendeel niet telpliktig en behoren dus volgens de bestaande normen niet tot de grondgebruikers gerekend te worden. In Nederweert evenwel is de bedrijfsgroottestructuur van de geënquêteerden waarschijnlijk gunstiger dan in feite bij de grondgebruikers het geval is. Dit hangt samen met het vooraf uitschillen van het adressenmateriaal. Daarbij is vermoedelijk een aantal grensgevallen door de zeef gevallen. In Enter komt de bedrijfsgroottestructuur van de geënquêteerden derhalve beter met de werkelijkheid overeen dan in Nederweert.

Voor het proefonderzoek zelf is dit geen bezwaar, aangezien de enquêtegroepen niet noodzakelijkerwijze representatief behoeven te zijn voor de enquêtegebieden.

§ 2. Het hoofdberoep

De geënquêteerden vertonen een grote verscheidenheid van beroepen. Terwille van de overzichtelijkheid zijn deze in een zevental hoofdrubrieken samengenomen, terwijl bovendien de aan de agrarische sector ver-

wante beroepen (zoals veehandelaar, loonwerker, zuivelarbeider, magazijnknecht van de boerenbond, assistent R.L.V.D.) nog eens apart in één rubriek zijn ondergebracht. Een overzicht van de situatie in de gebieden van onderzoek is neergelegd in tabel 14. In bijlage 7 is een overzicht van de desbetreffende beroepen opgenomen.

De gebieden van onderzoek blijken ten aanzien van dit aspect weinig punten van overeenkomst te vertonen. Opmerkelijke verschillen zijn: een relatief groter aantal vakarbeiders en industriearbeiders (ongeveer twee derde van hen is werkzaam op een textielfabriek) in Enter en het grote aantal "overige handarbeiders" in Nederweert (in totaal 60). Daarvan werken er 20 in de bouw 1) als opperman, grondwerker of arbeider wegenbouw, 11 in dienst van een coöperatieve landbouwvereniging, 10 in overheidsdienst en 7 in dienst van een waterschap. Bovendien treffen wij in laatstgenoemde gemeente relatief meer personen met een agrarisch of een agrarisch-verwant beroep onder de geënquêteerde C-grondgebruikers aan dan in Enter. Hierbij is het opmerkelijk, dat degenen die vroeger boer zijn geweest naar verhouding 2 x zo vaak (33%) een landbouwverwant beroep uitoefenen als gemiddeld het geval is.

In het algemeen kan worden gesteld dat Enter een "stedelijker" patroon van beroepen vertoont dan Nederweert (het hogere percentage zelfstandigen vormt hierop een uitzondering).

Tabel 14. C-grondgebruikers naar hoofdberoep

	Percentage geënquêteerden in	
	Nederweert	Enter
Land-, tuin- of bosarbeider	4	-
Zelfstandige	12	18
Hoofdarbeider	2	7
Vakarbeider	8	23
Transportarbeider	2	1
Industriearbeider	14	41
Overige handarbeiders	58	10
Aantal geënquêteerden	102	73
Percentage met een aan de agrarische sector verwant hoofdberoep.	17	11

Bron: L.E.I.-enquête 1964.

In bijlage 8 zijn het huidige hoofdberoep en het hoofdberoep dat de geënquêteerden uitoefenden toen zij voor het eerst als grondgebruiker werden geregistreerd, naast elkaar geplaatst. Hieruit blijkt dat:

1. in Nederweert ruim driekwart van de huidige C-bedrijfshoofden ook
- 1). Timmerlieden, metselaars en stucadoors zijn tot de vakarbeiders gerekend.

- als C-grondgebruiker is begonnen; in Enter is dit zelfs 97%;
2. in beide gebieden van onderzoek ongeveer 75% van de geënquêteerden gedurende het exploiteren van een agrarisch nevenbedrijf steeds een zelfde soort hoofdberoep heeft gehad;
 3. de verschillen in hoofdberoep tussen Nederweert en Enter zich ook reeds bij eerste registratie als grondgebruiker voordeden.

§ 3. De leeftijd

In hoofdstuk II § 3 punt d is reeds gebleken dat de geregistreeerde C-grondgebruikers in Nederweert in het algemeen wat jonger zijn dan in Enter. Dit is, zoals blijkt uit tabel 15, eveneens het geval bij de geënquêteerden.

Tabel 15. Leeftijdsopbouw der geënquêteerde C-bedrijven en de mannelijke beroepsbevolking.

Leeftijdsklassen:	Geënquêteerde C-bedrijfshoofden		Mannelijke beroepsbev. (in proc.)	
	Nederweert	Enter	Nederweert	Wierden
jonger dan 35 jaar	14	8	56	46
35-44 jaar	23	23	16	21
45-54 jaar	36	29	14	17
55-64 jaar	23	36	11	12
65 jaar en ouder	4	4	3	4
Alle leeftijden	100	100	100	100

1) mei 1960.

Bron: L.E.I.-enquête en C.B.S.-volks- en beroepstelling 1960.

Bij de frequentieverdeling over de leeftijdsklassen ligt de top in Nederweert tussen 45 en 55 jaar en in Enter tussen 55 en 65 jaar. Dit verschil is groter dan op grond van de leeftijdsopbouw van de mannelijke beroepsbevolking zou kunnen worden verwacht.

Uit bijlage 9 blijkt dat:

1. in beide gebieden van onderzoek de jongere C-bedrijfshoofden in het algemeen een kleiner agrarisch nevenbedrijf exploiteren dan de ouderen;
2. in Enter - naar verhouding - minder kleine C-bedrijven (< 1 ha) voorkomen naarmate de bedrijfshoofden ouder zijn;
3. onder de oudere C-grondgebruikers zowel in Enter als in Nederweert minder hoofd- en vakarbeiders voorkomen dan onder de jongere C-bedrijfshoofden, maar daarentegen meer zelfstandigen;
4. het beroep fabrieksarbeider in de leeftijdsgroepen boven 35 jaar vrij-

wel in dezelfde mate voorkomt;

5. bij splitsing van de grote groep "overige handarbeiders" in Nederweert in bij bouwwerken betrokken arbeiders (in totaal 20) en overigen, eerstgenoemde groep verreweg het meest voorkomt in de leeftijd van 55-65 jaar en verder gelijkelijk over de leeftijdsgroepen beneden 55 jaar, terwijl de overigen het sterkst vertegenwoordigd zijn in de leeftijd beneden 35 jaar en verder gelijkelijk verdeeld zijn over de leeftijdsgroepen boven 35 jaar.

§ 4. Geografische en sociale herkomst

Dat de afkomst een belangrijk aspect bij de bepaling van de aard van de C-grondgebruikers kan zijn, is duidelijk. Het is immers aannemelijk dat zoons van agrariërs in het algemeen eerder zullen proberen een agrarisch bedrijf, ook al is het bijzaak, te verkrijgen dan zoons van niet-agrariërs. Bovendien zal het bij eerstgenoemde groep eerder kunnen voorkomen dat men op de een of andere manier het ouderlijke bedrijf of een deel ervan kan overnemen. Tenslotte werkten vele boerenzoons, die thans een niet-agrarisch beroep uitoefenen, in hun jonge jaren op het ouderlijke bedrijf, zodat zij met de agrarische werkzaamheden vertrouwd zijn.

Het ligt eveneens in de lijn der verwachtingen dat de herkomst van de C-grondgebruikers typerend zal zijn, als men bedenkt, dat men minder met de agrarische bedrijfstak in aanraking komt naarmate men in een grotere bevolkingsconcentratie woont. Overigens dient men daarbij niet uit het oog te verliezen dat er een vrij nauw verband tussen geografische en sociale herkomst bestaat, omdat de agrariërs meestal niet in de bevolkingskernen wonen.

Indien wij nu eerst de geografische herkomst aan een nadere beschouwing onderwerpen, dan blijkt in tabel 16 (zie blz. 29) zowel in Nederweert als in Enter het overgrote deel van de geënuquêteerden autochtoon te zijn.

In Nederweert treffen wij onder de jongeren relatief meer autochtonen aan dan onder de ouderen, terwijl in Enter juist bij de oudste leeftijdsgroep (55 jaar en ouder) naar verhouding aanzienlijk meer autochtonen voorkomen dan bij de jongeren. Daarnaast is het opmerkelijk dat in Enter vele C-grondgebruikers met een allochtone vrouw zijn getrouwd, in tegenstelling tot hun collega's in Nederweert. Hierbij dient wel te worden bedacht dat Enter aanmerkelijk kleiner is dan Nederweert en vrij dicht bij wat grotere bevolkingscentra ligt. Overigens blijkt uit meer gedetailleerde gegevens, die niet in tabel 16 zijn verwerkt, dat er in Enter vrijwel geen verschil in percentage autochtone echtgenotes bestaat tussen de autochtone en allochtone C-bedrijfshoofden, maar dat in Nederweert de autochtonen naar verhouding meer met een autochtone vrouw zijn gehuwd (80%) dan de allochtonen (64%). Ook ten aanzien van dit aspect kan de geografische omvang van het gebied van onderzoek van invloed zijn geweest. Immers de gemiddelde afstand naar een plaats buiten het gebied van onderzoek neemt toe naarmate het gebied groter is. In Nederweert is dan ook bij 60% van de geënuquêteerde "C - echtparen" zo-

wel man als vrouw autochtoon en bij 8% allochtoon, terwijl deze cijfers in Enter respectievelijk 43% en 9% bedragen. Telt men een en ander te zamen dan blijkt in beide gebieden in ruim 90% van de gezinnen van C-gebruikers of de man of de vrouw of beiden autochtoon te zijn.

Tabel 16. Geografische herkomst naar leeftijd

	Percentage geënquêteerden in							
	Nederweert				Enter			
	< 45 jaar	45-54 jaar	≥ 55 jaar	to- taal	< 45 jaar	45-54 jaar	≥ 55 jaar	to- taal
Geboren in Neder- weert/Enter	79	76	70	76	70	71	97	81
Tijdens het school- gaan wonend in: 1)								
hoofdkern	13	16	19	16	4	5	-	3
nevenkern	16	24	19	20	48	57	76	62
buurtschap	21	22	19	20	9	9	10	10
buitenaf	50	38	44	44	39	29	14	26
Gehuwd (geweest) met een in Nederweert/ Enter geboren echt- genote	78	73	78	76	50	53	57	54
Alle geënquêteerden	38 2)	37	27	102 2)	23 2)	21 3)	29 2)	73 4)

1) Deze onderverdeling is zowel bij de autochtonen als bij de allochtonen gebruikt, terwijl voor de autochtonen respectievelijk Nederweert als hoofdkern en het dorp Enter als nevenkern zijn gerekend.

2) Waarvan 1 ongehuwd.

3) Waarvan 2 ongehuwd.

4) Waarvan 4 ongehuwd.

Bron: L.E.I.-enquête 1964.

Tenslotte hebben in Nederweert relatief meer C-gebruikers gedurende hun lagere schooltijd in een buurtschap of "buitenaf" gewoond dan in Enter en relatief minder in een hoofd- of nevenkern. Aangezien het aantal autochtonen in beide gebieden van onderzoek naar verhouding weinig verschil maakt, zal hierbij naast het verschil in afstamming vooral het verschil in nederzettingsvorm een rol spelen: Enter is een oud-Saksisch esdorp, terwijl Nederweert ten dele tot het Brabantse esdorptype en ten dele - Ospel e.o. - tot de verspreide bewoning van de nieuwe ontginningen moet worden gerekend. Voorts hebben in beide gebieden, maar het duidelijkst in Enter, de nu nog jongere C-bedrijfschouwen in hun jonge jaren meer "buitenaf" gewoond dan de ouderen.

Tussen beide gebieden blijkt een duidelijk verschil in sociale herkomst

te bestaan (tabel 17).

Tabel 17. Sociale herkomst

	Percentage geënquêteerden in	
	Nederweert	Enter
Vader was agrariër	78	47
en nooit buiten de landbouw werkend	(60)	(23)
Vader was niet-agrariër	22	53
en nooit in de landbouw werkend	(4)	(3)
Gehuwd (geweest) en schoonvader:		
agrariër	80	55
niet-agrariër	20	45
Aantal geënquêteerden:		
gehuwd (geweest)	101	69
totaal	102	73

Bron: L.E.I.-enquête 1964.

Terwijl in Nederweert ruim driekwart van de C-grondgebruikers van agrarische afkomst is, heeft in Enter iets meer dan de helft een niet-agrarische vader. Tevens is, gezien het percentage met een agrarische vader die nooit buiten de landbouw heeft gewerkt, de agrarische afkomst in Nederweert zuiverder dan in Enter, waar de helft van de C-bedrijfs-hoofden van agrarische afstamming reeds meer vertrouwd blijkt te zijn geweest met de niet-agrarische sector, doordat hun vader ook buiten de landbouw werkzaam is geweest (dit verklaart ook ten dele het meer stedelijke beroepenpatroon in laatstgenoemd gebied). Toch komt in beide gebieden van onderzoek vrijwel elk C-bedrijfshoofd uit een milieu dat, wat het werk betreft, met de landbouw te maken heeft gehad. In Nederweert bestaat geen verschil in sociale herkomst tussen de C-grondgebruikers en hun echtgenotes, terwijl in Enter de C-bedrijfshoofden in mindere mate uit een agrarisch milieu stammen dan hun echtgenotes.

Uit bijlage 10 blijkt tenslotte nog dat:

1. het nauwelijks enig verschil maakt in de oppervlakte van de bedrijven van C-grondgebruikers of zij uit een agrarisch milieu afkomstig zijn of niet;
2. van de jongeren er relatief minder uit een agrarisch milieu stammen dan van de ouderen, waarbij de leeftijdsgrens in Nederweert lager ligt dan in Enter;
3. de ouderlijke bedrijven van de "agrarische" C-grondgebruikers in Nederweert in het algemeen nogal wat groter zijn (geweest) dan in Enter, hetgeen overeenkomt met de verschillen in de bedrijfsgroottestructuren van alle geregistreerden (zie tabel 8);
4. er geen correlatie bestaat tussen de ouderlijke bedrijfsgrootte en de huidige bedrijfsgrootte van de C-grondgebruikers van agrarische af-

komst;

5. de jongere C-bedrijfshoofden naar verhouding van grotere bedrijven (> 10 ha) afkomstig zijn dan de oudere C-bedrijfshoofden (ten dele lo-gisch, want het aantal kleine bedrijven is steeds teruggelopen);
6. bij vrijwel alle C-grondgebruikers van niet-agrarische afkomst thuis een agrarisch nevenbedrijf wordt (werd) geëxploiteerd, dat in ruim een kwart van deze gevallen zelfs 5 ha of groter is (was).

§ 5. De beroepsgeschiedenis

Het is goed denkbaar dat de C-grondgebruiker, die nooit in de landbouw heeft gewerkt, zich daar minder mee verbonden voelt dan de C-grondgebruiker die kortere of langere tijd in de agrarische sector heeft gewerkt voordat hij grondgebruiker is geworden. In tabel 18 is de situatie met betrekking tot de beroepsgeschiedenis weergegeven, waarbij onderscheid is gemaakt tussen de uit het agrarische en het niet-agrarische milieu afkomstige C-grondgebruikers. Dit onderscheid blijkt relevant te zijn: van de zoons van agrariërs hebben er bijna twee keer zoveel voorheen weleens in de landbouw gewerkt als van de zoons van niet-agrariërs.

Er bestaat echter een groot verschil in niveau tussen de twee gebieden: in Nederweert hebben vrijwel alle boerenzoons vroeger (weleens) in de landbouw gewerkt en in Enter nog niet de helft van hen.

Zo heeft in Nederweert ook ruim de helft van de C-grondgebruikers van niet-agrarische afkomst vroeger wel in de landbouw gewerkt en slechts 28% van deze categorie in Enter.

In Nederweert heeft hierdoor per saldo 89% van de C-bedrijfshoofden vroeger (weleens) in de landbouw gewerkt, terwijl dit in Enter voor slechts 37% van hen het geval is. Op grond hiervan zou men kunnen stellen dat de C-grondgebruikers in Nederweert zowel uit hoofde van hun sociale herkomst als hun beroepsloopbaan nauw verwant zijn aan de landbouw. In Enter is dit in veel mindere mate het geval. Een belangrijk deel van dit verschil is een gevolg van het feit dat in Nederweert 35% van de C-grondgebruikers vroeger landbouwer is geweest, terwijl dit in Enter weinig voorkwam (5%). Blijft het feit dat de ouders van vrijwel alle C-grondgebruikers een landbouwbedrijf hebben of hadden, ook al was dat vaak als nevenbedrijf. Tabel 18, zie blz. 32.

§ 6. Wonen en werken

De C-grondgebruikers hebben een dubbele werkkring. Enerzijds het landbouwbedrijf(je), anderzijds hun hoofdberoep. De combinatie van beiden zal minder problemen opleveren, naarmate men minder tijd nodig heeft om de plaats waar het hoofdberoep wordt uitgeoefend te bereiken.

Nu liggen deze problemen voor de zelfstandigen, die baas zijn over hun eigen tijd, wat eenvoudiger dan voor degenen die in loondienst werken. Bovendien blijkt dat het merendeel van de zelfstandigen (16 van de 25) het werk geheel of grotendeels aan huis heeft. De anderen, waaronder aannemers, veehandelaren en een expeditie zijn voor hun werk niet aan

één plaats gebonden.

Tabel 18. Beroepsgeschiedenis van de C-grondgebruikers

	Nederweert		Enter	
	aantal	perc.	aantal	perc.
Altijd in de landbouw gewerkt		4		-
Wisselend in en buiten de landbouw		11		11
Eerst in, later steeds buiten de landbouw		74		26
Altijd buiten de landbouw gewerkt		11		63
Alle geënquêteerden	102	100	73	100
Percentage van alle geënquêteerden:				
dat zelf (wel eens) in landb. heeft gewerkt		89		37
dat zelfstandig landbouwer is geweest		35		5
Aantal geënquêteerden met een				
"agrarische" vader	80		34	
Percentage hiervan dat zelf (wel eens)				
in landbouw heeft gewerkt		99		47
Aantal geënquêteerden met een "niet-				
agrarische" vader	22		39	
Percentage hiervan dat zelf (wel eens)				
in landbouw heeft gewerkt		55		28

Bron: L.E.I.-enquête 1964.

Een plattelandsgemeente of een dorp heeft in het algemeen niet-agrarische werkgelegenheid om aan de eigen vraag naar niet-agrarisch werk te kunnen voldoen. Naarmate de gemeente of het dorp groter is, zullen de mogelijkheden echter ook groter kunnen worden.

Dit is duidelijk te zien in tabel 19, waar 31% van de C-werknemers uit Nederweert ook in Nederweert blijkt te werken terwijl dit voor Enter niet meer dan 22% is. Anderzijds hebben aanmerkelijk meer C-bedrijfshoofden uit Enter een vaste werkplaats. Deze verschillen hangen direct samen met de beroepen die zij uitoefenen (zie § 2).

Hoewel een groter deel van de werknemers in Enter buiten Enter werkt blijken zij, dooreengenomen, minder tijd nodig te hebben met het vervoermiddel dat hun daartoe ter beschikking staat, om op hun werk te komen dan hun collega's in Nederweert. De ligging ten opzichte van niet-agrarische bronnen van werkgelegenheid is in Enter dan ook gunstiger dan in Nederweert. Dit vormt mede een verklaring voor de verschillen in de uitgeoefende beroepen.

Tabel 19. Relatie wonen en werken bij de niet-zelfstandigen

	Percentage geënquêteerden in	
	Nederweert	Enter
Hoofdberoep:		
In Nederweert/Enter	31	22
Buiten Nederweert/Enter	33	62
Op diverse plaatsen:		
zowel in als buiten Nederweert/Enter	12	11
buiten	24	5
Reisduur naar het werk: 1)		
< 1/2 uur	32	28
1/2 - 1 uur	20	33
1 - 2 uur	37	28
wisselend	11	10
Aantal geënquêteerden met een niet zelfstandig hoofdberoep	90	60

1) Met het hun ter beschikking staande vervoermiddel.

Bron: L.E.I.-enquête 1964.

§ 7. Gedrag als agrarisch bedrijfshoofd

In hoeverre gedragen degenen die een agrarisch nevenbedrijf exploiteren zich als boer ?

Een indicatie voor dit aspect is te verkrijgen uit de verzamelde gegevens betreffende de agrarisch-sociale participatie en communicatie. Doordat deze gegevens echter alleen voor de niet-agrarische grondgebruikers zijn verzameld en niet voor de boeren is het alleen mogelijk het absolute niveau vast te stellen. Er is dus geen werkelijke vergelijking met de boeren mogelijk. Wij beperken ons tot een drietal onderdelen, te weten het deelnemen aan het agrarische verenigings- en organisatieleven, het lezen van landbouwbladen en het contact met de landbouwvoorlichtingsdienst. Tabel 20 geeft een indruk van eerstgenoemd aspect (zie blz. 34).

Het aantal C-grondgebruikers dat lid is van een of meer agrarische verenigingen of organisaties blijkt op een vrij hoog niveau te liggen. Het is in Nederweert naar verhouding groter dan in Enter. Dit geldt met name ten aanzien van de standsorganisatie, maar ook voor de boerenleenbank en de zuivelfabriek. Daarentegen zijn in Enter relatief meer C-bedrijfshoofden bij een coöperatieve aan- en verkoopvereniging aangesloten, hetgeen in verband kan worden gebracht met de sterkere positie van de veehouderij. Dat de coöperatieve zuivelfabriek, ondanks de relatief sterkere positie van de melkveehouderij in Enter, daar minder in trek is dan in Nederweert, kan een gevolg zijn van de (toenmalige) activiteiten van een particuliere zuivelfabriek in het zeer nabij gelegen Rijssen. Bovendien heeft een deel van de bedrijven gewoonlijk te weinig melk om naar de fabriek te doen.

Tabel 20. Het lidmaatschap van agrarische organisaties en verenigingen

	Percentage geënquêteerden in	
	Nederweert	Enter
Aangesloten bij:		
standsorganisatie	51	18
boerenleenbank	50	34
coöp. aan- en verkoopvereniging	21	32
coöp. zuivelfabriek	30	16
melkcontrole en/of fokvereniging	6	8
een of meer andere agrarische verenigingen 1)	17	4
Aantal geënquêteerden	102	73
waarvan lid van een of meer agrarische organisaties of verenigingen	81	66

1) Hiertoe behoren: stamboek, bedrijfsvereniging, eierring, tuinbouwveiling, eiermijn en k.i. vereniging.

Bron: L.E.I.- enquête 1964.

Uit bijlage 11 waarin de gegevens wat meer gedetailleerd zijn weergegeven, blijkt dat er een belangrijke samenhang bestaat met de beroepsloopbaan van de C-grondgebruikers. Degenen die vroeger boer zijn geweest zijn duidelijk het sterkst betrokken bij de agrarische instellingen en organisaties. Diegenen die nooit in de landbouw hebben gewerkt hebben de minste banden in die richting. Dit is vooral te zien aan het lage percentage dat lid van een standsorganisatie is. Zij zijn dus weinig geneigd tot de meer "ideele binding" en richten zich hoofdzakelijk, ook al is dat in geringe mate, op de instellingen die voor hen van meer direct praktisch nut zijn.

De tussengroep hangt er zo'n beetje tussen in, maar vertoont vooral in Enter meer overeenkomst met de "niet-agrariërs". De oudere C-grondgebruikers hebben minder bindingen dan de jongere. Dit wordt in Nederweert echter versluierd en zelfs enigszins omgebogen tot het tegendeel door de grote groep ex-landbouwers die daar juist in de oudere leeftijdsgroepen voorkomen.

Het is begrijpelijk dat de grotere onder de C-bedrijven meer betrokken zijn bij de agrarische instellingen en organisaties dan de kleinere: de noodzaak daartoe is daar meer aanwezig (zie b.v. de cijfers voor het lidmaatschap van de coöperatieve zuivelfabriek). Afgezien daarvan zijn de grotere bedrijven voor een belangrijk deel in handen van ex-landbouwers.

Ten aanzien van de agrarische communicatie van de C-grondgebruikers zijn enkele gegevens vastgelegd in tabel 21, zie blz. 35.

In beide gebieden heeft omstreeks een derde deel van de geënquêteerde C-gebruikers weleens contact met medewerkers van de land- of tuinbouwvoorlichtingsdienst. Uit meer gedetailleerde gegevens blijkt dat dit in on-

geveer 5/6 deel van de gevallen bestond uit persoonlijk contact met de bedrijfsvoorlichters. Voor het merendeel (3/4) had dit contact plaats in de laatste drie jaar.

Tabel 21. Agrarische communicatie

	Percentage geënquêteerden in	
	Nederweert	Enter
Leest regelmatig een landbouwblad	54	38
Leest weleens een landbouwblad	15	15
Heeft (had) weleens contact met de Rijkslandbouwvoorlichtingsdienst	32	32
Aantal geënquêteerden	102	73

Bron: L.E.I.-enquête 1964.

In Nederweert lezen naar verhouding meer C-grondgebruikers regelmatig een landbouwblad dan in Enter. Dit stemt overeen met het verschil in de mate waarin men georganiseerd is in de standsorganisaties.

Bijlage 12 geeft nadere details omtrent deze vormen van agrarische communicatie, waarbij dezelfde onderverdeling is toegepast als in bijlage 11.

Een nadere beschouwing leert ons dat, in grote lijnen, dezelfde verschillen bestaan als bij de "participatie". Een uitzondering hierop vormt echter het contact met de landbouwvoorlichtingsdienst in Enter: degenen die nooit in de landbouw hebben gewerkt en zij die niet van agrarische afkomst zijn onderhouden daar meer contacten met de voorlichtingsdienst dan degenen met een agrarisch "verleden".

Brengen wij de gegevens betreffende het lidmaatschap van de standsorganisaties en het lezen van landbouwbladen met elkaar in verband, dan blijkt dat in Nederweert waarschijnlijk vrijwel alleen de bladen van de standsorganisaties worden gelezen, terwijl in Enter vrij veel in andere landbouwbladen wordt gelezen.

§ 8. Resumé

Vrijwel alle C-bedrijfshoofden komen uit een milieu dat op een of andere wijze met de landbouw te maken had. In Nederweert doordat van de meesten de vader boer was, in Enter doordat de vader of boer of zelf C-bedrijfshoofd was. Men zou dus kunnen zeggen dat de C-grondgebruikers in Nederweert van "zuiverder" agrarische herkomst zijn.

Dit werkt door in de beroepsgeschiedenis van de huidige C-bedrijfshoofden. In Nederweert is ruim 1/3 deel van hen vroeger boer geweest en heeft het merendeel van de overigen ook in de landbouw gewerkt. Daarentegen is in Enter slechts 5% vroeger boer geweest en heeft 2/3 deel

nooit in de landbouw gewerkt ! Sedert de enquête is deze verhouding in Nederweert nagenoeg gelijk gebleven, maar in Enter zijn er verhoudingsgewijs wat meer ex-boeren bijgekomen. De meesten daarvan hadden al een niet-agrarisch nevenberoep, wat in Nederweert niet het geval was.

Het overgrote deel der C-bedrijfshoofden komt uit de streek zelf. Van ruim 90% der gezinnen is òf de man òf de vrouw òf beiden autochtoon. In Nederweert komen de allochtonen wat meer voor in de oudere leeftijdsgroepen, in Enter onder de jongeren. Hieraan is de omstandigheid dat Nederweert grotendeels in een agrarisch ontginningsgebied ligt, beslist niet vreemd.

Hierdoor vertonen ook de hoofdberoepen der C-bedrijfshoofden in Enter een veel stedelijker patroon. In Nederweert zijn onder de C-bedrijfshoofden veel grondwerkers, arbeiders bij wegenbouw, Waterstaat, Gemeente en landbouwcoöperaties; in Enter vooral vakarbeiders, industriearbeiders en ook hoofdarbeiders. Bijna allen hadden deze beroepen reeds, toen ze voor het eerst als grondgebruiker werden geregistreerd. Alleen onder de ex-boeren in Nederweert kwam nogal wat wisseling van hoofdberoep voor; 12 van de 36 ex-boeren waren eerst C-grondgebruiker, daarna boer en nu weer C-bedrijfshoofd.

Degenen die vroeger boer waren, onderhouden meer en nauwere banden met de verschillende agrarische organisaties en instellingen. Hoe meer men vroeger bij landbouw betrokken was, des te sterker is de band met de agrarische instellingen.

Het is opmerkelijk dat in Enter degenen van niet-agrarische herkomst meer contacten onderhouden met de R.L.V.D., dan degenen die wel van agrarische herkomst zijn of wel in de landbouw hebben gewerkt. Bovendien zijn de C-grondgebruikers van niet-agrarische herkomst vrijwel alleen lid van organisaties en instellingen die voor hen van direct praktisch nut zijn (aan- en verkoopcoöperatie, zuivelfabriek en dergelijke). De ex-boeren zijn, behalve bij deze organisaties, meestal ook (nog) aangesloten bij instellingen met een meer ideëel doel zoals de landbouworganisaties.

HOOFDSTUK IV

Aard en omvang van het agrarische nevenbedrijf

In dit hoofdstuk zal een nadere kwalificatie van het agrarische nevenbedrijf worden gegeven. Daartoe zal aandacht worden besteed aan het grondgebruik en de veehouderij. Hierbij zal de oppervlakte van het bedrijf worden gezien en met behulp van de z.g. bewerkingseenheden de totale omvang van het agrarische nevenbedrijf worden gemeten.

§ 1. Grondgebruik

In hoofdstuk II § 3 is reeds gebleken dat in beide gebieden van onderzoek meer dan 80% van alle C-grondgebruikers een agrarisch nevenbedrijf van minder dan 3 ha exploiteert. Hoe de situatie bij de geënquêteerden is blijkt uit tabel 22.

Tabel 22. Bedrijfsgroottestructuur van de geënquêteerde C-grondgebruikers

Gebied	Aantal geënquête- teerden	zonder cult. grond	Percentage geënquêteerden							
			met							
			< 1 ha	1-2 ha	2-3 ha	3-4 ha	4-5 ha	5-7 ha	7-10 ha	≥ 10 ha
Nederweert	102	5	16	26	15	17	5	5	6	5
Enter	73	4	23	40	11	13	4	5	-	-

Bron: L. E. I. -enquête 1964.

Ook de geënquêteerde C-bedrijven blijken overwegend kleine bedrijven te zijn, terwijl, evenals bij alle C-grondgebruikers het geval is (zie hoofdstuk II § 3), de geënquêteerde bedrijven in Enter gemiddeld kleiner zijn dan in Nederweert.

Voor een verdere typering van het agrarische nevenbedrijf is het van belang een indruk te krijgen van het gebruik van de cultuurgrond. Tabel 23 verschaft ons hierover meer inlichtingen, waarbij tevens een indeling naar bodemgebruikstype is gemaakt (zie blz. 38).

In Nederweert hebben de geënquêteerden relatief minder tuingrond in gebruik dan alle C-grondgebruikers. Hieruit kan worden afgeleid dat onder de niet-geënquêteerde bedrijven er naar verhouding veel met tuinbouw voorkwamen. Van de geënquêteerden heeft een derde ten minste 5% van hun bedrijfsareaal met tuinbouwgewassen beteeld. Voorts ligt bij de

geënkquêteerden in Enter het accent in de bouwland-graslandverhouding iets minder sterk op het grasland dan bij de C-grondgebruikers in de gemeente Wierden (zie tabel 7).

Door de aanwezigheid van tuinbouw in Nederweert hebben aldaar relatief meer C-bedrijven een gemengd bodemgebruikstype dan in Enter. Daarnaast overheerst in Nederweert de akkerbouw en in Enter het grasland. Dit wordt nog eens duidelijk geïllustreerd door het feit dat in eerstgenoemd gebied 87% van de geënkquêteerden minimaal 10% akkerbouw en 69% minimaal 10% grasland op het bedrijf heeft, terwijl deze cijfers voor Enter respectievelijk 63% en 92% bedragen.

Tabel 23. Het gebruik van de cultuurgrond

	Percentage geënkquêteerden in	
	Nederweert	Enter
Zonder cultuurgrond	5	4
Met bodemgebruikstype 1):		
a. g. t.	17	-
a. g.	44	59
a. t.	14	-
a.	12	4
g. t.	3	-
g.	5	33
t.	-	-
	Percentage cultuurgrond in	
	Nederweert	Enter
In gebruik als:		
bouwland	51,0	15,2
grasland	43,4	84,8
tuingrond	5,6	-

- 1) a = met minimaal 10% akkerbouw.
 g = met minimaal 10% grasland.
 t = met minimaal 5% tuingrond.

Bron: C. B. S. - landbouwtelling mei 1963.

§ 2. Veehouderij

Gelet op het verschil in grondgebruik tussen de gebieden van onderzoek is het niet verwonderlijk dat in Enter de rundveehouderij sterker overheerst dan in Nederweert (zie tabel 24 op blz. 39).

In Enter wordt op 90% van de C-bedrijven rundvee gehouden, in Nederweert is dit in veel mindere mate het geval (slechts 54%). Bovendien wordt op de bedrijven met rundvee in Nederweert vrijwel steeds ook ander vee gehouden. Slechts 7% van de C-bedrijfshoofden houdt uitsluitend

rundvee, terwijl dit in Enter niet minder dan 53% bedraagt. Het een en ander sluit nauw aan bij de aard van het grondgebruik (zie hoofdstuk IV § 1). De C-bedrijven in Enter zijn over het algemeen ook voor wat betreft de veehouderij veel sterker gespecialiseerd dan in Nederweert. In Enter heeft 62% van de bedrijven één tak van veehouderij tegen 32% in Nederweert. In Nederweert komen relatief meer C-bedrijven met varkens en met kippen voor dan in Enter (respectievelijk 60% en 72% versus 36% en 17%).

Tabel 24. Veebezettingstype

	Percentage geënquêteerden in	
	Nederweert	Enter
Zonder vee	5	3
Met veebezettingstype 1):		
r. v. h.	28	10
r. v.	4	19
r. h.	15	6
r.	7	53
v. h.	16	-
v.	12	8
h.	13	1
Aantal geënquêteerden	102	73

1) r = met minstens 1 rund.

v = met minstens 1 fokvarken of 3 mestvarkens.

h = met minstens 51 hoenders of eenden.

Bron: C. B. S. -landbouwtelling mei 1963.

Brengen wij deze gegevens in verband met hetgeen in hoofdstuk II § 3 werd gevonden, dan blijkt hieruit dat de bedrijven van de C-grondgebruikers veel overeenkomst vertonen met de landbouwbedrijven in het gebied.

In Nederweert is sprake van een versnippering van activiteiten over vele mogelijkheden, in Enter bestaat een betrekkelijk eenvoudig bedrijfstype, waarbij de C-bedrijven nog wat sterker zijn gespecialiseerd dan de landbouwbedrijven, vooral voor wat betreft de "etageelten".

De omvang van de bedrijven is in Nederweert echter groter, zoals in de volgende paragraaf zal blijken. Dit wordt overigens vrijwel geheel veroorzaakt door de grotere gemiddelde bedrijfsoppervlakte.

§ 3. Bedrijfsomvang

Niet alleen de bedrijfsoppervlakte bepaalt de grootte van een bedrijf, ook de wijze van grondgebruik, de veedichtheid en de niet-aan-de-bodem-

gebonden bedrijfstakken als de varkens- en kippenhouderij tellen mee.

Om deze onderdelen van het bedrijf bij elkaar op te kunnen tellen moeten deze worden omgerekend met behulp van normen. Hiervoor zijn de zogenaamde "bewerkingseenheden" gebruikt. Om een indruk te geven van de "waarde" van deze bewerkingseenheden (b. e.) ten tijde van de enquête kan worden vermeld dat een bedrijf met een omvang van 500 b. e. zinvolle arbeid bood voor de helft van de arbeidstijd die een volwaardige arbeidskracht in een jaar ter beschikking heeft.

In tabel 25 zijn de resultaten van de berekeningen weergegeven.

Tabel 25. Geënquêteerden naar het totaal aantal bewerkingseenheden per bedrijf

	Percentage geënquêteerden in	
	Nederweert	Enter
Aantal b. e. per bedrijf:		
< 150	12	41
150 - 300	29	34
300 - 500	29	15
≥ 500	30	10
Aantal geënquêteerden	102	73
Gemiddeld aantal b. e. per bedrijf	452	235

Bron: C. B. S. -landbouwtelling mei 1963.

De omvang van de C-bedrijven is gering, slechts een klein deel ervan biedt werk voor ten minste een halve mannelijke arbeidskracht. In Nederweert heeft 70% van de bedrijven minder dan 500 b. e., terwijl in Enter driekwart ervan minder dan 300 b. e. heeft. De omvang van de C-bedrijven in Nederweert is duidelijk groter dan in Enter.

Tenslotte is het met behulp van de bewerkingseenheden nog mogelijk om een nauwkeuriger beeld van de aard van de agrarische nevenbedrijven te verkrijgen.

Tabel 26. Bewerkingseenheden per bedrijfstak

Gebied	Gemiddeld aantal b. e. p. bedrijf	Percentage b. e. in de bedrijfstak				
		akker- bouw	tuin- bouw	rundvee- houderij	varkens- houderij	overige veehouderij
Neder- weert	452	36	13	23	12	16
Enter	235	16	-	54	14	16

Bron: C. B. S. -landbouwtelling mei 1963.

In beide gebieden van onderzoek maken de etageteelten ruim een kwart van de totale bedrijfsomvang uit. In Nederweert zijn deze echter, zoals wij in § 2 zagen, over aanmerkelijk meer bedrijven verspreid. In Nederweert is de akkerbouw de grootste produktietak, terwijl dit in Enter in nog sterkere mate voor de rundveehouderij kan worden gezegd. Voorts blijkt de tuinbouw op de geënuquêteerde C-bedrijven in Nederweert van nagenoeg dezelfde omvang te zijn als de varkenshouderij en de overige veehouderij (vrijwel uitsluitend kippen).

§ 4. Ontwikkeling der bedrijven van de geënuquêteerden tot 1967

Van de in 1964 geënuquêteerde bedrijven werd ook een aantal gegevens uit 1967 verzameld. Hierdoor kan worden nagegaan in welke richting deze C-bedrijven zich hebben ontwikkeld. De sedert 1964 uit deze beroepsgroep verdwenen bedrijven blijven hier buiten beschouwing, het betreft dus alleen de "gebleven" C-bedrijfshoofden en hun bedrijven.

In tabel 27 is een overzicht gegeven van de bedrijfsgroottestructuur in beide jaren van de betrokken bedrijven.

Tabel 27. Bedrijfsgroottestructuur in 1964 en 1967

	Aantal ge- enquêt. C- bedr. hoof- den in '67 nog C-bedr. hoofd.	zonder cult. grond	Percentage geënuquêteerden met							
			< 1 ha	1-2 ha	2-3 ha	3-4 ha	4-5 ha	5-7 ha	7-10 ha	≥ 10 ha
Neder- 1964	72	4	19	23	17	18	6	4	6	3
weert 1967		11	19	35	11	10	3	4	7	-
Enter 1964	58	2	28	38	12	12	5	3	-	-
1967		9	36	31	7	12	2	3	-	-

Bron: L. E. I. -enquête en C. B. S. landbouwtelling 1967.

De bedrijfsgroottestructuur van deze groep bedrijven wijkt in 1964 nauwelijks af van de gehele groep C-bedrijven in dat jaar (zie tabel 22).

Het is echter opvallend dat deze "gebleven" C-bedrijven in 1967 een "kleinere" bedrijfsgroottestructuur te zien geven dan in 1964, terwijl we juist in tabel 8 (hfd. II § 2) zagen dat de totale groep C-bedrijven in 1967 een "grotere" bedrijfsoppervlaktestructuur vertoont dan in 1963.

Nadere analyse gaf dan ook als resultaat te zien dat in Nederweert slechts 7 van de 72 "gebleven" C-bedrijven groter zijn geworden, 27 bedrijven in oppervlakte gelijk bleven en niet minder dan 38 bedrijven, dus meer dan de helft, kleiner is geworden. In Enter is de situatie weinig anders. Daar zijn 3 van de 58 "gebleven" C-bedrijven vergroot, 32 bedrij-

ven gelijk gebleven en wat minder bedrijven, nl. 23 zijn kleiner geworden.

De in hoofdstuk II geconstateerde "schaalvergroting" is dus geheel tot stand gekomen doordat de "nieuwe" C-bedrijven zoveel groter zijn, dat ze niet alleen de "verkleining" van de "gebleven" C-bedrijven compenseren maar ook het gehele niveau nog omhoog hebben gebracht. Dit wordt bevestigd door de gegevens van bijlage 5.

Ook in de veestapel zijn nogal wat veranderingen opgetreden op de "gebleven" C-bedrijven. Het aantal van deze bedrijven met een bepaalde veesoort is vrijwel over de gehele linie sterk gedaald. Alleen bij de slachtkuikens is (in Nederweert) het aantal bedrijven met deze dieren met 2 uitgebreid tot 7.

Deze uitbreiding was de resultante van een uitbreiding met 5 bedrijven die eerder geen slachtkuikens hielden en het afstoten van deze produktietak op 3 van deze "gebleven" C-bedrijven. Voor de andere veesoorten is in tabel 28 een overzicht gegeven van de veranderingen.

Tabel 28. Veranderingen in de aantallen bedrijven met/zonder de verschillende veesoorten van 1964 1)- 1967

		Nederweert			Enter		
		aant. C-eig. in 1967, in 1964ge-enquêt.	met de diersoort in 1967	zonder	aant. C-eig. in 1967, in 1964ge-enquêt.	met de diersoort in 1967	zonder
Veebezetting in 1964 1):							
melk- en kalkoeien	met	29	14	15	40	26	14
	zonder	43	1	42	18	-	18
	Totaal	72	15	57	58	26	32
mestvarkens	met	39	20	19	24	17	7
	zonder	33	6	27	34	4	30
	Totaal	72	26	46	58	21	37
fokvarkens	met	15	12	3	7	5	2
	zonder	57	-	57	51	1	50
	Totaal	72	12	60	58	6	52
legghennen	met	60	21	39	18	6	12
	zonder	12	-	12	40	4	36
	Totaal	72	21	51	58	10	48

1) Bij melk- en kalkoeien: 1963.

Bron: L. E. I. -enquête 1964 - C. B. S. -landbouwtelling 1967.

Hieruit blijkt dat een groot aantal van deze bedrijven die in 1963/64

een bepaalde veesoort hield, deze inmiddels hebben afgestoten. Met name de leghennen zijn van de meeste bedrijven verdwenen, maar ook het "gebleven" aantal C-bedrijven met melkvee is sterk gedecimeerd. Vergelijken we Nederweert en Enter, dan blijken van de "gebleven" C-bedrijfshoofden in Enter er naar verhouding aanmerkelijk meer hun vee te hebben aangehouden dan hun collega's in Nederweert. Degenen die vroeger boer zijn geweest hebben in meer gevallen hun vee aangehouden dan de anderen, althans aan melkvee en fokzeugen. Dit leidt tot de conclusie dat de "echte" veehouders hun vee wel aanhouden, althans in meerdere mate. Enter telt immers naar verhouding meer rundveehoudende C-bedrijfshoofden dan Nederweert, terwijl in Nederweert de C-bedrijfshoofden die boer zijn geweest vooral bij de melkveehouderij en de fokzeugen sterk vertegenwoordigd zijn. Dat desondanks de daling in Nederweert sterker is geweest dan in Enter hangt samen met de minderheidspositie (1/3 deel) van deze ex-boeren onder de C-bedrijfshoofden.

§ 5. Resumé

De geënquêteerde C-bedrijven in Nederweert en Enter, zijn klein, zowel gemeten naar oppervlakte als naar bewerkingssomvang. In Enter zijn deze bedrijven op grond van laatstgenoemde maatstaf kleiner dan in Nederweert. Zo is het gemiddeld aantal bewerkingseenheden (b. e. 's) per bedrijf in Nederweert 452 en in Enter 235. In beide gemeenten zijn er slechts weinig C-bedrijven (Nederweert 30%, Enter 10%) die zinvol werk geven aan tenminste een halve volwaardige arbeidskracht.

De C-bedrijven in Nederweert zijn van een ander type dan in Enter. In Enter houdt 90% der bedrijfshoofden rundvee en in Nederweert is dit beperkt tot 54% der C-bedrijven. In Enter is de rundveehouderij dan ook de belangrijkste produktietak met 54% der b. e. 's en in Nederweert de akkerbouw met 36% der b. e. 's. Zowel in Enter als in Nederweert nemen de etageteelten omstreeks 1/4 deel der bewerkingssomvang voor hun rekening. In Nederweert komt daar dan nog de 13% der b. e. 's voor de tuinbouw bij.

In Nederweert zijn de bedrijven van de C-bedrijfshoofden weliswaar groter dan in Enter, maar ook het aantal produktietakken is groter. De omvang der afzonderlijke eenheden is daardoor kleiner dan in Enter, waar men meer gespecialiseerde bedrijven en etageteelten van behoorlijke omvang heeft.

In de periode 1963-1967 nam op de bedrijven die zowel in 1963 als in 1967 C-bedrijf waren het aantal produktietakken af en ook de oppervlakte der bedrijven werd in vele gevallen kleiner. In Nederweert had dit in sterkere mate plaats dan in Enter.

Overigens hebben van degenen die boer zijn geweest er minder hun bedrijf ingekrompen en in mindere mate dan de anderen. In Nederweert is thans de helft der C-bedrijven met rundvee (voor zover die bedrijven in 1964 C-bedrijf waren) van ex-landbouwers.

Ondanks de verkleining der bedrijven van C-bedrijfshoofden die ook in 1964 al in de C-groep voorkwamen, is de gemiddelde bedrijfsoppervlakte van de C-bedrijven groter geworden. Deze "vergroting" kwam geheel tot

stand doordat de sedert 1963 gestichte en "overgekomen" nieuwe C-bedrijven aanmerkelijk groter waren dan de "oude" C-bedrijven.

HOOFDSTUK V

De arbeidsorganisatie op de C-bedrijven

Het feit, dat de C-grondgebruikers hun agrarische bedrijf uitoefenen naast een hoofdberoep, waarin zij meestal een volledige dagtaak hebben, is van grote invloed op de wijze, waarop het werk op het agrarische nevenbedrijf wordt rondgezet. Hoe deze arbeidsorganisatie door de geënquêteerden wordt geregeld, zal in de volgende paragrafen worden uiteengezet.

§ 1. Arbeidsbezetting

In hoeverre het bedrijfshoofd bij de exploitatie van zijn agrarisch nevenbedrijf hulp van anderen krijgt, blijkt uit tabel 29. Daarin zijn de geënquêteerde bedrijven naar arbeidsbezettingstype ingedeeld. Tevens biedt deze de informatie welke personen het werk verzetten. Een meewerkende arbeidskracht is voor de arbeidsbezetting meegeteld wanneer deze het hele jaar door gemiddeld minstens 1 uur per week (= 52 uren per jaar) op het agrarische nevenbedrijf werkzaam is geweest.

Tabel 29. Arbeidsbezettingstype

Meewerkende(n)	Percentage en aantal geënquêteerden		
	Nederweert		Enter
	allen	geënquêt. die als boer zijn begonnen	
Het bedrijfshoofd niet	3	-	7
Het bedrijfshoofd uitsluitend	13	21	20
Bedrijfshoofd + echtgenote	53	42	33
Bedrijfshoofd + 1 ander gezinsl.	4	4	7
Bedrijfshoofd + 2 of meer andere gezinsleden	5	8	14
Bedrijfshoofd + echtgenote + 1 (of meer) ander(e) gezinslid(leden)	20	21	16
Onbekend	2	4	3
Totaal	100	100	100
Aantal geënquêteerden	102	24	73

Bron: L. E. I. -enquête 1964.

Wanneer wij de vereenvoudigde gegevens van tabel 29 apart bezien, dan bestaan er grote tegenstellingen tussen Nederweert en Enter en is er geen sprake van een "algemeen beeld". Zien wij de gegevens echter meer gedetailleerd, zoals in bijlage 13, dan blijken deze tegenstellingen grotendeels niet te bestaan of samen te vallen met verschillen die al eerder werden gesignaleerd, namelijk verschillen in bedrijfsomvang en in de leeftijdsopbouw. Wij zien dan namelijk het volgende beeld.

Op de kleinste bedrijven wordt het werk hoofdzakelijk gedaan door het bedrijfshoofd alleen of met behulp van een gezinslid.

Naarmate nu het bedrijf groter is doet het bedrijfshoofd het minder vaak alleen en wordt vaker geholpen door een gezinslid of door meerdere gezinsleden.

Door de kleine aantallen "grote" C-bedrijven in Enter zijn de gegevens daarvoor in Enter minder duidelijk, maar er bestaat dezelfde tendentie als in Nederweert.

De verschillen in de totalen van tabel 29 liggen dan ook in de eerste plaats bij de verschillen in bedrijfsomvang.

Er bestaat echter een duidelijk verschil in de samenstelling van de groep meewerkende gezinsleden. Deze is voornamelijk het gevolg van de verschillen in leeftijdsopbouw van de C-bedrijfshoofden. Zoals bekend zijn de C-bedrijfshoofden in Enter gemiddeld ouder dan in Nederweert. Het gevolg hiervan is een andere gezinssamenstelling: in Enter meer grote kinderen die kunnen meewerken dan in Nederweert. Dit heeft tot gevolg dat de echtgenotes in Enter minder meewerken dan in Nederweert, terwijl de overige gezinsleden er meer meewerken. Dat in zoveel gevallen het bedrijfshoofd wordt geholpen bij het werk hangt, afgezien van het feit dat hij nu eenmaal zijn eigenlijke werkkring buiten dit bedrijf heeft, mede samen met het andere feit: dat vrijwel alle C-gebruikers vee houden. Vee moet nu eenmaal verzorgd worden, ook al is het bedrijfshoofd afwezig.

Bij een dermate sterke samenhang met de bedrijfsomvang en de gezinsfase is het begrijpelijk dat het hier behandelde aspect geen wezenlijke verschillen te zien geeft tussen de bedrijven van degenen die destijds als boer zijn begonnen en de anderen.

§ 2. Het aandeel van het bedrijfshoofd in de werkzaamheden

Uit de voorgaande paragraaf is nog niet gebleken welk aandeel het bedrijfshoofd in de werkzaamheden op zijn nevenbedrijf heeft. Dit gegeven is voor 10% van de geënquêteerden in Nederweert en voor ruim 25% van de geënquêteerden in Enter niet of onvolledig beschikbaar. Tabel 30, die hierover nadere informatie geeft, is alleen gebaseerd op de bedrijven waarvan het werkaandeel van het bedrijfshoofd bekend is. Tabel 30, zie blz. 47.

Op meer dan de helft van de bedrijven verricht het bedrijfshoofd het merendeel van het werk. Er is echter nog een aanzienlijk deel waar anderen het grootste deel van het werk verzetten. In bijlage 14 zijn hiero-

ver wat meer uitgewerkte gegevens verzameld.

Tabel 30. Werkaandeel van het bedrijfshoofd

Percentage werkaandeel bedrijfshoofd	Percentage geënquêteerde bedrijven in		
	Nederweert		Enter
	alle bedrijven	bedr. hfd. des- tijds als boer begonnen	
<25	14	22	17
25-50	28	26	18
50-75	32	13	26
≥75	26	39	39

Bron: L. E. I. -enquête 1964.

Hoewel er op het eerste gezicht weinig regel in lijkt te zitten blijkt het aandeel van het bedrijfshoofd in de werkzaamheden nauw verband te houden zowel met de omvang als met de aard van het bedrijf.

Naarmate het bedrijfstype eenvoudiger is, verricht het bedrijfshoofd een groter deel van het werk, terwijl hij een kleiner deel voor zijn rekening neemt naarmate het bedrijf groter is. Deze tendenties te zamen leveren het soms wat onregelmatig lijkende beeld van de cijfers in de bijlage. Deze lijnen komen ook tot uiting in het eerste deel van die tabel bij het arbeidsbezettingstype. Zoals wij eerder zagen werken in het algemeen meer gezinsleden mee naarmate het bedrijf ingewikkelder is, vooral bij meer takken van veehouderij en naarmate de omvang groter is. Een en ander komt, hoewel met enkele kleine afwijkingen, toch duidelijk tot uiting in bijlage 14: meer meewerkende gezinsleden dan een kleiner aandeel van het bedrijfshoofd in het werk.

De afwijkingen zijn mede veroorzaakt door degenen die vroeger als boer zijn begonnen. Deze groep telt namelijk enerzijds een hoger percentage dat nog bijna al het werk zelf doet maar anderzijds ook een hoger percentage dat het werk nu vrijwel geheel aan zijn gezinsleden overlaat.

§ 3. Tijdstip waarop het bedrijfshoofd op zijn (neven) bedrijf werkt

Voor het verkrijgen van een beeld van de arbeidsorganisatie is het tevens van belang te weten hoe het bedrijfshoofd de werkzaamheden op het agrarische nevenbedrijf weet te combineren met het hoofdberoep.

Een eerste indruk van dit aspect geeft tabel 31, zie blz. 48.

De dagelijks op het agrarische nevenbedrijf te verrichten werkzaamheden, voor zover het bedrijfshoofd zich hiermee bezighoudt, worden door de meesten, met name in Enter, zowel voor als na het werk gedaan. In Nederweert komt een derde van hen hier evenwel uitsluitend na het werk

aan toe, in Enter slechts ruim 10%.

Tabel 31. Tijdstip waarop het bedrijfshoofd op het agrarische nevenbedrijf werkt.

	Percentage geënquêteerden dat regelmatig op het agrarische nevenbedrijf werkt		
	Nederweert		Enter
	alle bedrijven	bedr.hfd.des- tijds als boer begonnen	
Zowel voor als na het werk	42	55	66
Alleen voor het werk	3	5	3
Alleen na het werk	35	32	11
Op vrije (zater)dagen	79	95	59
De hele dag tussen het werk door	5	9	6
Op snipperdagen	67	90	46

Bron: L.E.I.-enquête 1964.

Het feit dat in Enter relatief meer C-bedrijfshoofden met een zelfstandig hoofdberoep voorkomen dan in Nederweert (meer vrijheid ten aanzien van hun dagindeling dan werknemer), alsmede het feit dat de werknemers onder de C-groep in laatstgenoemd gebied gemiddeld per dag langer onderweg zijn van woon- naar werkplaats, waardoor het minder goed mogelijk is voordien nog op het agrarische bedrijf te werken, maken bovengenoemde verschillen aannemelijk. Opmerkelijk is voorts nog dat in Nederweert relatief meer C-bedrijfshoofden regelmatig op vrije (zater)dagen op het agrarische bedrijf werken en daarvoor snipperdagen opnemen dan in Enter. Hieraan zal de relatief grotere betekenis van de akkerbouw en de aanwezigheid van tuinbouw in eerstgenoemd gebied niet vreemd zijn, terwijl in Enter door de sterke overheersing van de rundveehouderij een grotere regelmaat in de werkzaamheden noodzakelijk is.

Dit komt eveneens tot uiting in de gegevens van de apart weergegeven groep die als boer is begonnen. Vrijwel allen in deze groep houden rundvee: dit verklaart het hoge percentage van hen dat zowel voor als na hun eigenlijke dagtaak op het bedrijf werkt. Als zij echter een vrije dag hebben dan werken zij vrijwel allen regelmatig op die dag op hun eigen bedrijf. Bovendien neemt verreweg het grootste deel van hen ook nog snipperdagen op om het werk rond te zetten. Ook dit hangt weer nauw samen met het uit nogal veel onderdelen opgebouwde bedrijfstype van deze speciale categorie C-bedrijfshoofden.

Tenslotte is uit bijlage 15 op te maken welke andere factoren al dan niet van invloed kunnen zijn op het tijdstip van werken op het agrarische nevenbedrijf door het bedrijfshoofd. Uit deze bijlage komt het volgende

tot uiting.

1. Ten aanzien van de werk en reistijden van de C-groep geldt dat
 - de werknemers met onregelmatige werktijden 1) het werk op hun agrarisch bedrijf voor het merendeel af kunnen in hun normale daagse vrije tijd. Onder hen zijn er minder dan onder de anderen die op vrije of snipperdagen op hun bedrijf werken;
 - van de mensen met vaste werktijden de meesten vrije dagen en snipperdagen nodig hebben om het werk te doen. Dit is vooral het geval bij diegenen die 's morgens vroeg van huis moeten omdat zij vroeg moeten beginnen of ver van het werk wonen (Nederweert).
2. Ook het werkaandeel van het bedrijfshoofd houdt verband met zijn werktijden op het eigen bedrijf, want
 - naarmate hij een groter deel van het werk verricht, doet hij dit zowel voor als na zijn dagtaak. Bovendien gebruiken er dan meer van hen vrije en snipperdagen voor hun agrarisch bedrijf.
3. Het arbeidsbezettingstype vertoont eveneens een duidelijke samenhang
 - naarmate er meer gezinsleden meewerken is het aantal gevallen waarbij het bedrijfshoofd zowel voor als na zijn dagtaak meewerkt kleiner. Dit geldt (in mindere mate) ook voor het gebruik van vrije en snipperdagen.
 - op de bedrijven waar de echtgenote meewerkt besteden meer bedrijfshoofden hun vrije en snipperdagen aan het bedrijf dan op de andere bedrijven. Het zijn vaak de grotere bedrijven.
4. De bedrijfsomvang heeft in Enter geen grote invloed op het zowel voor als na de dagtaak werken op het eigen bedrijf:
 - dat wordt daar door de meesten wel gedaan, al komt dit bij de kleinste bedrijven iets vaker voor. In Nederweert geldt dit alleen voor de kleinste bedrijven;
 - op de kleinste bedrijven nemen maar weinig bedrijfshoofden snipperdagen op voor hun bedrijfje.
5. Naarmate het bedrijfstype ingewikkelder is
 - werken meer bedrijfshoofden zowel voor als na hun dagtaak op het eigen bedrijf en
 - hebben meer van hen vrije en snipperdagen nodig voor het bedrijf;
 - doen de meesten van de (weinige) bedrijfshoofden zonder vee het werk op hun bedrijf alleen na hun dagtaak en op vrije of snipperdagen.

§ 4. Het inschakelen van loonwerkers

In Nederweert en Enter beschikt ongeveer de helft van de geënquêteerden niet over eigen of geleende trekkracht. Het is dan ook niet verwonder-

1) Hiertoe zijn o.a. gerekend de mensen in ploegendienst die in Nederweert en Enter resp. 15% en 19% van alle geënquêteerden uitmaken.

lijk dat velen van hen een loonwerker inschakelen (tabel 32).

Tabel 32. Het gebruik maken van loonwerk

Gebruik makend van loonwerk	Percentage geënquêteerden in	
	Nederweert	Enter
Nooit	22	19
Regelmatig	71	73
Niet regelmatig	7	4
Onbekend	-	4
Aantal geënquêteerden	102	73

Bron: L.E.I.-enquête 1964.

Ruim 70% van de geënquêteerden laat regelmatig werkzaamheden door een loonwerker verrichten, terwijl een vijfde dit nooit laat doen. Gezien het feit dat er tussen Nederweert en Enter hoegenaamd geen verschil bestaat, ligt het voor de hand te veronderstellen dat bij deze groep grondgebruikers de bedrijfsomvang weinig invloed heeft op het gebruik maken van loonwerk. Tabel 33, waarin de gevallen waar het gebruik maken van loonwerk niet bekend is, zijn weggelaten, bevestigt dit.

Tabel 33. Het gebruik maken van loonwerk naar bedrijfsomvang

Gebied	Bedrijfs- omvang in b.e.	Aantal geënquê- teerden	Percentage geënquêteerden dat gebruik maakt van loonwerk		
			nooit	regelmatig	niet-regelmatig
Nederweert	< 150	12	42	58	-
	150 - 300	30	20	73	7
	300 - 500	29	17	76	7
	≥ 500	31	19	71	10
	totaal	102	22	71	7
Enter	< 150	29	28	62	10
	150 - 300	23	17	83	-
	300 - 500	11	9	91	-
	≥ 500	7	14	86	-
	totaal	70	20	76	4

Bron: L.E.I.-enquête 1964 en C.B.S.-landbouwtelling mei 1963.

De enige afwijking daarvan is dat de kleinste C-bedrijven (< 150 b.e.) in mindere mate regelmatig werkzaamheden door een loonwerker laten

verrichten dan de grotere.

Voorts is gebleken dat de bedrijfshoofden die het werk op het neven-bedrijf voor driekwart of meer zelf doen, relatief beduidend minder regelmatig een loonwerker inschakelen. Dit sluit nauw aan bij de voorgaande conclusies want genoemde groep bedrijfshoofden is ook zeer sterk vertegenwoordigd bij de bedrijven met minder dan 150 bewerkingseenheden (zie bijlage 14).

Tenslotte geeft tabel 34 een overzicht van de werkzaamheden waarvoor men een loonwerker laat komen. Hierbij hebben wij ons beperkt tot die werkzaamheden welke in een van de gebieden van onderzoek door minstens 10% van de geënquêteerden zijn genoemd.

Tabel 34. De voornaamste werkzaamheden die men door een loonwerker laat verrichten

Aard van de werkzaamheden	Percentage geënquêteerden dat weleens werk door een loonwerker laat verrichten	
	Nederweert	Enter
Grondbewerkingswerkzaamheden	73	66
Mest en/of gier rijden	24	45
Dorsen	38	7
Gras of graan maaien	45	71
Hooipersen	5	43
Aantal geënquêteerden	80	58

Bron: L.E.I.-enquête 1964.

In beide gebieden blijkt men vooral voor grondbewerkingswerkzaamheden een loonwerker in te schakelen. De mate waarin men de overige werkzaamheden door een loonwerker laat doen, houdt nauw verband met het bodemgebruikstype. Immers, in Nederweert komen relatief veel bedrijven met akkerbouw voor (38% laat dan ook dorsen door een loonwerker) en in Enter zeer veel met grasland (71% laat maaien en 43% laat hooipersen in loonwerk).

§ 5. Resumé

De wijze waarop de arbeidsorganisatie op de C-bedrijven wordt rondgezet wordt vrijwel geheel bepaald door: de bedrijfsomvang, het bedrijfstype en de samenstelling van het gezin van het bedrijfshoofd.

Op de meeste kleinere C-bedrijven, met maar weinig produktietakken, verricht het bedrijfshoofd verreweg het grootste deel van het werk. Wel wordt hij daarbij dan vaak geholpen door zijn vrouw, of als hij wat ouder is, door een ander gezinslid. Hij doet het werk veelal zowel voor als na de uitoefening van zijn hoofdberoep. Wanneer hij echter vanwege zijn hoofdberoep vroeg van huis moet, gebruik hij voor het landbouwbedrijf

meestal zijn tijd na thuiskomst en ook zijn vrije en snipperdagen. Als op deze bedrijven vee wordt gehouden, verzorgen de andere gezinsleden 's morgens het vee.

Bij de grotere C-bedrijven wordt het bedrijfshoofd vaker en in meerdere mate door zijn gezinsleden geholpen. Ook hier geldt dat wanneer het bedrijfshoofd wat ouder is, vooral de kinderen meehelpen en zijn vrouw wat minder in het bedrijf werkt. Is er echter (melk)vee dan wordt zij toch weer wat vaker bij het werk ingeschakeld.

De C-bedrijfshoofden die als boer zijn begonnen nemen een groter deel van het werk voor hun rekening dan de andere C-bedrijfshoofden. De meeste ex-boeren werken zowel voor als na de uitoefening van hun hoofdberoep op hun bedrijf, maar meestal ook gedurende de weekends, op vrije en op snipperdagen.

Anderzijds is er onder deze grondgebruikers die als boer zijn begonnen een groep die bijna al het werk overlaat aan de gezinsleden, veelal een zoon, en alleen op vrije dagen op het bedrijf meewerkt.

Ruim 70% der C-bedrijfshoofden maakt regelmatig gebruik van de loonwerker, vooral voor de grondbewerking. Alleen onder de kleinste bedrijven (< 150 b.e.) zijn er minder die regelmatig gebruik maken van deze mogelijkheid.

HOOFDSTUK VI

Tijdstip en wijze waarop men aan zijn agrarische bedrijf is gekomen

Een belangrijk aspect van de gehele materie rondom het grondgebruik door niet-agrariërs is de manier waarop men hiermee is begonnen. Het is een sleutel tot het inzicht in het mechanisme dat deze vorm van grondgebruik tot stand brengt.

In dit hoofdstuk zal achtereenvolgens worden nagegaan welke de relatie tot de vorige gebruiker is, hoe men het bedrijf of de grond heeft verworven (koop, pacht, vererving), wat de aard en omvang van het agrarische bedrijf bij het begin was en welke omstandigheden mogelijk een rol kunnen hebben gespeeld bij het gaan exploiteren van een agrarisch bedrijf.

Tenslotte is nog nagegaan in hoeverre men de grond waarmee men is begonnen, thans nog in gebruik heeft.

§ 1. Relatie tot vorige gebruiker en juridische vorm van overneming.

In hoofdstuk III § 4 is gebleken dat een aanzienlijk deel van de geënquêteerden en hun echtgenotes van agrarische afkomst is, terwijl van vrijwel alle geënquêteerden uit een niet-agrarisch milieu de vader een agrarisch nevenbedrijf heeft of had (zie bijlage 10). Het is derhalve niet verwonderlijk dat het merendeel van de geënquêteerden als grondgebruiker is begonnen door overneming van bedrijf of grond van ouders of schoonouders (tabel 35).

Tabel 35. Relatie tot vorige gebruiker

Door overneming van	Perc.geënquêteerden dat voor het eerst met een agrarisch bedrijf is begonnen in	
	Nederweert	Enter
Ouders	28	58
Schoonouders	23	11
Overige familie	9	1
Vreemde	33	25
Op een andere manier	4	3
Onbekend	3	2
Aantal geënquêteerden	102	73

Bron: L.E.I.-enquête 1964.

Terwijl in Nederweert vrijwel evenveel personen uit de C-groep als grondgebruiker zijn begonnen door overneming van ouders als van schoonouders, overheerst in Enter de overneming van ouders in sterke mate. Voorts treffen wij in eerstgenoemd gebied relatief meer C-bedrijfshoofden aan die met grond van een vreemde of van overige familie zijn begonnen.

Afgezien van het niveauverschil (bijlage 16) blijken er duidelijke algemeen geldende verhoudingen te bestaan. De C-bedrijfshoofden van niet-agrarische afkomst hebben naar verhouding vaker hun bedrijf van hun ouders overgenomen en minder vaak van hun schoonouders dan de anderen. Beide categorieën hebben voor 1/3 tot 1/4 deel hun bedrijf overgenomen van een vreemde.

De autochtone C-bedrijfshoofden "kregen" hun bedrijf relatief vaker van hun ouders, terwijl de allochtonen het meer van hun schoonouders moesten hebben. Deze laatste groep nam ook aanmerkelijk vaker een bedrijf van vreemden over dan de autochtonen.

Dit verband is ook duidelijk waarneembaar bij de groep die als boer is begonnen. Deze zijn allen afkomstig uit het agrarische milieu en een vrij groot deel van hen komt van elders. Geheel in overeenstemming met de hiervoor geconstateerde relaties, heeft deze groep hun bedrijven overwegend van ouders of schoonouders overgenomen en wel bijna even vaak van de schoonouders (30%) als van de eigen ouders (33%).

Een eerste indruk van de overneming naar de juridische vorm geeft tabel 36, waaruit de geënquêteerden, die niet door overneming zijn begonnen of waarvan geen gegevens over de overneming bekend zijn, zijn weggelaten.

Tabel 36. Overneming van het eerste agrarische bedrijf naar de juridische vorm

Het eerste agrarische bedrijf	Percentage geënquêteerden in	
	Nederweert	Enter
Gekocht	29	23
Geërfd	7	14
In eigendom verworven 1)	27	51
Gepacht of gehuurd	37	12
Aantal geënquêteerden	94	69

1) Uit het antwoord niet op te maken of bij de overneming geërfd dan wel gekocht is van familie.

Bron: L.E.I -enquête 1964.

Het merendeel van de C-groep heeft zijn eerste agrarische bedrijf door aankoop of vererving in eigendom verkregen. Voorts blijken in Nederweert naar verhouding aanmerkelijk meer C-grondgebruikers met een pachtbedrijf of gehuurde grond te zijn begonnen dan in Enter. Meer gedetailleerde gegevens in bijlage 17 laten tenslotte zien dat:

1. de C-grondgebruikers van agrarische afkomst iets vaker zijn begonnen door een bedrijf te pachten dan degenen van niet-agrarische afkomst;
2. overneming van vreemden veel vaker plaatsheeft door pachten van een bedrijf dan bij overneming van familie.
3. in Enter vrijwel geen enkele persoon uit de C-groep als grondgebruiker is begonnen door te pachten of huren van familie, in Nederweert evenwel bijna een derde. Uit andere gegevens is gebleken dat bijna 40% van hen als zelfstandig landbouwer is begonnen. Van deze laatste groep heeft in totaal dan ook niet minder dan 54% hun eerste bedrijf gepacht.

§ 2. Aard en omvang van het agrarische bedrijf bij het begin

Bij de enquête is getracht een indruk te krijgen van de vorm van het eerste "agrarische bedrijf" en de aard daarvan. Zo zijn gegevens beschikbaar over de mate waarin men een geheel bedrijf, een deel ervan, een huis met grond, etc. heeft verworven om mee te beginnen (tabel 37).

Tabel 37. Het eerste agrarische bedrijf

Voor het eerst een agrarisch bedrijf begonnen door	Percentage geënquêteerden in	
	Nederweert	Enter
Overneming van:		
een geheel bedrijf 1)	50	40
een deel van een agrarisch bedrijf 1)	12	16
een huis met grond	20	15
een stuk grond 2)	10	23
Opname in niet-agrarische firma met grondgebruik	1	-
Varkens of kippen te gaan houden	3	3
Aard van het eerste bedrijf onbekend	4	3
Aantal geënquêteerden	102	73

1) Met of zonder bedrijfsgebouwen.

2) Uit het enquêteantwoord niet op te maken dat het bij een agrarisch bedrijf heeft behoord.

Bron: L.E.I.-enquête 1964.

Ruim de helft (circa 60%) van de C-grondgebruikers is met grondgebruik begonnen door overneming van een geheel agrarisch (neven)bedrijf of een deel ervan. Overneming van een geheel bedrijf blijkt in Nederweert meer te zijn voorgekomen dan in Enter, overneming van uitsluitend grond evenwel minder. Dit verschil is veroorzaakt doordat in Nederweert ongeveer een kwart van de geënquêteerde C-bedrijfshoofden met hoofdberoep

landbouwer is begonnen en in Enter slechts 3%. Deze hebben namelijk vrijwel allen een geheel agrarisch bedrijf overgenomen, vaak in pacht.

Uit bijlage 18 blijkt het volgende.

1. Degenen die een geheel bedrijf of een deel daarvan hebben overgenomen, hebben dit in verreweg de meeste gevallen van familie. Bovendien is het bedrijf dan eveneens in verreweg de meeste gevallen in eigendom verkregen.
2. Zij die als C-grondgebruiker begonnen door de verwerving van een huis met grond hebben dit in de meeste gevallen van een vreemde verkregen, meestal door aankoop.
3. De C-grondgebruikers die zijn begonnen met een los stuk grond hebben dit even vaak van familie als van vreemden overgenomen.
4. De van vreemden overgenomen "bedrijven" bestonden grotendeels of uit een los stuk land of uit een huis met grond. Alleen in Nederweert nam een deel van hen een geheel bedrijf van vreemden over, veelal in pacht.

In aanvulling hierop kan nog worden vermeld dat in Nederweert 22 ge-enquêteerden (dit is ruim een vijfde van het totaal) als grondgebruiker zijn begonnen door pacht van een geheel bedrijf van familie of vreemde, in Enter slechts één. Hierbij speelt het reeds eerder vermelde feit, dat in Nederweert een behoorlijk aantal C-grondgebruikers (+ een kwart van het totaal) met het hoofdberoep landbouwer is begonnen, een grote rol. Van deze groep heeft nl. ruim de helft als eerste agrarische bedrijf een geheel bedrijf van familie of vreemde gepacht.

§ 3. Omstandigheden waaronder men als grondgebruiker is begonnen

Ook het tijdstip waarop men voor het eerst een agrarisch (neven)bedrijf is gaan exploiteren is van betekenis. In tabel 38 wordt hiervan een overzicht gegeven, waarbij wel moet worden bedacht dat wij hier te maken hebben met C-grondgebruikers, die ten tijde van de enquête nog voor registratie in aanmerking kwamen. In verband met het uitdunningsproces door sterfte dient de vergelijking binnen het gebied van onderzoek beperkt te blijven tot de periode na 1945. Tabel 38, zie blz. 57.

Hoewel de periode vanaf 1960 geen volledige vijfjarige is, blijkt dat er in Enter vanaf 1950 hoegenaamd geen wijziging in belangstelling voor het beginnen met een agrarisch nevenbedrijf is opgetreden. In Nederweert blijkt de groep ge-enquêteerden die zijn begonnen met grondgebruik met het hoofdberoep agrariër (bijna een kwart van het totaal), bovenstaand naoorlogs beeld te vertroebelen. Van hen is nl. 38% in de periode 1945-1950 boer geworden, 21% in de periode 1950-1955 en 4% in de periode 1955-1960. Na eliminatie van deze groep bedragen de percentages in de vier perioden vanaf 1945 respectievelijk 14, 27, 14 en 15. In Nederweert is de belangstelling voor het uitoefenen van een agrarisch nevenbedrijf derhalve in de periode 1950-1955 veruit het grootst geweest, maar lag daarna weer op hetzelfde niveau als voor 1950. Overigens is in Enter de helft van de C-groep reeds voor 1945 als grondgebruiker begon-

nen, in Nederweert nog niet een derde. Dit hangt natuurlijk samen met de "oudere leeftijdsopbouw" van de C-bedrijfshoofden in Enter (zie tabel 15).

Tabel 38. Periode waarin met eerste agrarische bedrijf is begonnen

Voor het eerst met een agrarisch bedrijf begonnen in de periode	Percentage geënquêteerden in	
	Nederweert	Enter
voor 1935	11	29
1935 - 1945	20	22
1945 - 1950	20	9
1950 - 1955	25	14
1955 - 1960	12	12
vanaf 1960	12	14
Aantal geënquêteerden	102	73

Bron: L.E.I.-enquête 1964.

Uit het feit dat niet meer dan een kwart deel van de C-gebruikers een agrarisch (neven)bedrijf is begonnen in de perioden na 1955, kan worden geconcludeerd dat het niet-agrarisch grondgebruik geen "bevlieging" is. Zou dit namelijk wel het geval zijn dan zouden vooral de vestigingen in de laatste jaren sterker vertegenwoordigd moeten zijn (een hoger percentage moeten hebben) omdat alleen in die periode de eventuele korte-tijd-niet-agrarische grondgebruikers zouden kunnen worden aangetroffen.

Een ander aspect is de leeftijd waarop men voor het eerst grondgebruiker is geworden. Dit is weergegeven in tabel 39, waarin overigens de geënquêteerden, die met het hoofdberoep landbouwer zijn begonnen, niet zijn opgenomen.

Tabel 39. Leeftijd waarop men voor het eerst met een agrarisch nevenbedrijf is begonnen

Gebied	Aantal geënquêteerden dat meteen als C-gebruiker is begonnen	Percentage geënquêteerden dat een agrarisch nevenbedrijf is gaan exploiteren op een leeftijd van				
		< 25 jaar	25-30 jaar	30-35 jaar	35-40 jaar	≥ 40 jaar
Nederweert	78	4	44	23	17	13
Enter	71	17	40	21	11	11

Bron: L.E.I.-enquête 1964.

Ongeveer de helft van de geënquêteerden die als C-bedrijfshoofden zijn begonnen met een agrarisch bedrijf, exploiteerde dit reeds vóór hun 30ste levensjaar. In het algemeen is men hiermee in Enter op jongere leeftijd begonnen dan in Nederweert. Met name treffen wij in eerstgenoemd gebied relatief meer C-bedrijfshoofden aan die reeds vóór hun 25ste levensjaar met een agrarisch nevenbedrijf zijn begonnen. Twee derde van hen behoort tot de groep die reeds voor 1945 een agrarisch ne-

venbedrijf is gaan exploiteren. Aangezien ook voor degenen die meteen als C-bedrijfshoofden met een agrarisch bedrijf zijn begonnen geldt dat de "leeftijdsopbouw" in Enter ouder is dan in Nederweert, kunnen wij uit tabel 39 tenslotte afleiden dat in eerstgenoemd gebied naar verhouding meer personen in de C-groep al vele jaren als zodanig grond in gebruik hebben dan in laatstgenoemde plaats.

Voorts blijkt uit bijlage 14, dat er in de naoorlogse periode, ook wanneer wij rekening houden met het verschil in overlevingskansen, sprake is van een zekere daling van de leeftijd waarop men voor het eerst met een agrarisch nevenbedrijf begint. De algemene tendentie van een dalende huwelijksleeftijd in de jaren na de Tweede Wereldoorlog maakt deze daling aannemelijk, mede gezien de grote betekenis van het aangaan van een huwelijk voor het beginnen met een agrarisch nevenbedrijf (tabel 40).

Tabel 40. Het huwelijk en het beginnen met een agrarisch nevenbedrijf

Voor het eerst met een agrarisch bedrijf begonnen	Percentage geënquêteerden in	
	Nederweert	Enter
Voor het huwelijk	8	12
Gelijk met het huwelijk	57	55
Na het huwelijk	35	33
Aantal gehuwde of gehuwd geweest zijnde geënquêteerden dat als C-ge- bruiker is begonnen		
	77	67

Bron: L.E.I.-enquête 1964.

Ruim de helft van de gehuwde of gehuwd geweest zijnde geënquêteerden is gelijk met het sluiten van hun huwelijk een agrarisch nevenbedrijf gaan exploiteren. Ook overigens bestaan er ten aanzien van dit aspect vrijwel geen verschillen tussen beide gebieden. Uit bijlage 20 blijkt dat:

1. in de naoorlogse periode vrijwel geen enkel C-bedrijfshoofd reeds voor zijn huwelijk een agrarisch nevenbedrijf exploiteerde;
 2. men na 1945, doch vooral na 1955, vrijwel even vaak gelijk met als enige tijd na het huwelijk met grondgebruik is begonnen; waarschijnlijk heeft een belangrijk deel van laatstgenoemde groep die tijd moeten wachten op een eigen woning en toen met die woning ook eigen grondgebruik gekregen.
- De ontwikkeling in de manier van verwerving is weergegeven in bijlage 21, terwijl bijlage 22 het verband geeft tussen de manier van verwerving en de omstandigheden waaronder men als C-grondgebruiker is begonnen.

Wij hebben (in tabel 36) reeds gezien dat de C-grondgebruikers in Nederweert en Enter hun agrarisch nevenbedrijf overwegend in eigendom hebben verworven. Daarbij nam de overneming van familie veruit de belangrijkste plaats in. Dit blijkt in Nederweert vroeger anders te zijn geweest; toen begonnen vrijwel evenveel C-grondgebruikers hun agrarisch nevenbedrijf door overneming van vreemden als van familie. Ook in Enter is de overneming van familie nog belangrijker geworden.

De meeste C-bedrijfshoofden zijn met een agrarisch nevenbedrijf begonnen toen zij gingen trouwen (tabel 40). In Nederweert geldt dit evenwel niet voor degenen die een geheel eigen bedrijf of alleen een stuk grond

hebben overgenomen.

Dat de woning bij dit aspect toch wel een belangrijke rol speelt, blijkt uit het feit, dat vrijwel alle C-bedrijfshoofden in Nederweert die een huis met grond overnamen en 2/3 deel van deze groep in Enter, dit gelijk met het huwelijk deden. Het beginnen met een agrarisch nevenbedrijf door pachten of huren komt steeds minder voor, maar maakte in Nederweert voor 1945 nog 45% van alle gevallen uit. Na 1955 liep dit evenwel terug tot 15% (in Enter van 15% naar 6%).

In Enter zijn de C-bedrijfshoofden over het algemeen op jongere leeftijd al met een agrarisch nevenbedrijf begonnen dan in Nederweert (tabel 39). Alleen degenen die een huis met grond hebben overgenomen zijn in Enter voor een deel op latere leeftijd begonnen dan in Nederweert. Ook zijn degenen die begonnen door overneming van familie of aankoop van vreemden in Enter jonger begonnen dan in Nederweert. Daarentegen zijn de C-grondgebruikers die met een agrarisch nevenbedrijf zijn begonnen door een bedrijf van een vreemde te pachten, in Enter op latere leeftijd aan bod gekomen dan in Nederweert.

§ 4. Continuering van het eerste grondgebruik

In tabel 41 is een overzicht gegeven van de mate, waarin de geënquêteerden de grond, waarmee zij hun eerste agrarische bedrijf zijn begonnen, nog in gebruik hebben.

Tabel 41. Vergelijking grondgebruik van eerste agrarische bedrijf met huidig grondgebruik

Eerste grond	Percentage geënquêteerden in	
	Nederweert	Enter
Nog geheel in gebruik	53	65
Nog gedeeltelijk in gebruik	20	22
<u>Niet meer in gebruik</u>	<u>27</u>	<u>13</u>
Aant.geënq.met grondgebr.bij begin van eerste agrarische bedrijf	98	71

Bron: L.E.I.-enquête 1964.

De meerderheid van de geënquêteerden (in Enter zelfs bijna twee derde) heeft de grond waarop men met een agrarisch bedrijf is begonnen, nog geheel in gebruik. In Nederweert is dit bij relatief meer C-grondgebruikers niet meer het geval dan in Enter. Dit verschil is volledig veroorzaakt door het bestaande verschil in verwerving naar juridische vorm. In Nederweert zijn immers naar verhouding aanzienlijk meer personen uit de C-groep door pachten of huren een agrarisch bedrijf gaan exploiteren dan in Enter. Zowel in Nederweert als in Enter heeft evenwel circa de helft van deze groep die eerste grond niet meer in gebruik.

Opmerkelijk is tenslotte nog dat in Nederweert de helft van de C-groep die de grond van hun eerste agrarische bedrijf niet meer in gebruik heeft

na 1944 grondgebruiker is geworden; in Enter is dit evenwel slechts 22%. Bij nadere beschouwing blijkt dat in Nederweert ongeveer 70% van hen als zelfstandig landbouwer begon, terwijl dit in Enter niet voorkwam.

Deze geënquêteerden hebben derhalve hun eerste bedrijf waarop zij de landbouw als hoofdberoep uitoefenden, verlaten, maar zijn toch grondgebruiker gebleven. Zo heeft nog slechts 25% van degenen die als boer zijn begonnen hun eerste bedrijf nog volledig in gebruik. Een derdedeel van hen heeft wat grond afgestoten of is die kwijtgeraakt, terwijl in totaal 42% niet meer op hun eerste, hun full-time landbouwbedrijf, maar op een ander bedrijf zit. Dit laatste werd vooral in de hand gewerkt doordat het merendeel van hen dat eerste bedrijf in pacht had. Het is zeker van belang na te gaan hoe deze overgang van hoofdberoep landbouwer naar C-grondgebruiker in zijn werk is gegaan. Dit facet blijft in dit rapport echter buiten beschouwing.

§ 5. Resumé

In verreweg de meeste gevallen verkregen de C-bedrijfshoofden hun eerste bedrijf door overneming van een geheel bedrijf. Meestal was dat van familie afkomstig, waarbij zij gewoonlijk ook het eigendomsrecht verwierven. Een deel van hen pachtte echter hun eerste bedrijf, in 2 van de 3 gevallen van vreemden. Dit waren vooral diegenen die als boer zijn begonnen.

De bedrijven die van de ouders werden overgenomen, waren in Nederweert voordien veelal A of B-bedrijven. In Enter was de vader echter meestal zelf al C-grondgebruiker. Een betrekkelijk klein deel van de C-bedrijfshoofden kreeg niet het gehele maar een deel van het ouderlijke bedrijf. Ook zij verkregen het vrijwel allen in eigendom.

Een eveneens belangrijk deel der C-bedrijfshoofden werd grondgebruiker door het aanschaffen van een huis met grond. Meestal kochten zij dit van vreemden, hoewel in Nederweert nog 1/3 deel van hen dit van vreemden huurde. Deze wijze van "verwerven" viel vrijwel in alle gevallen samen met het huwelijk van het C-bedrijfshoofd.

De overige C-bedrijfshoofden begonnen door los land in gebruik te nemen. De meesten kochten dit hetzij van familie, hetzij van vreemden. Enkel en enkele huurden dat land; in Nederweert vooral van familie, maar in Enter merendeels van vreemden.

Dat het percentage allochtonen dat een bedrijf verkreeg van schoonouders of van vreemden, groter was dan het percentage autochtonen dat op deze wijze een bedrijf verkreeg, ligt voor de hand.

De groep die een heel bedrijf overnam en de groep die een huis met grond aanschafte, zijn na 1950 een steeds grotere plaats gaan innemen, vooral ten koste van de categorie die slechts een deel van het ouderlijke bedrijf kon overnemen.

Deze ontwikkeling gaat gepaard met een toenemend percentage C-bedrijven in eigendom. Dit wijst op een meer permanente C-bedrijfsvoering, want het zijn vooral degenen die hun eerste bedrijf in eigendom verwierven die dit nu nog in gebruik hebben, de meesten geheel, enkelen ten dele.

Er zijn dan ook geen aanwijzingen dat de belangstelling voor een C-bedrijf vermindert. Het grondgebruik door niet-agrariërs is dan ook beslist niet als "een bevlieging" te beschouwen.

Huren of pachten komt in steeds mindere mate voor. Degenen die destijds een bedrijf hebben gehuurd of gepacht hebben veelal dat bedrijf niet meer in gebruik. Daartoe behoren vrijwel alle ex-landbouwers die destijds hun landbouwbedrijf pachtten.

Beknopt overzicht van de onderzoekresultaten

Er is een groot aantal personen dat een agrarisch bedrijf exploiteert maar het hoofdberoep buiten dat bedrijf uitoefent (de C-bedrijfshoofden) of niet meer behoort tot de beroepsbevolking (de D-bedrijfshoofden). Van deze twee groepen is de categorie C-bedrijfshoofden de grootste.

Het aantal C-bedrijfshoofden is weliswaar groot, maar zij exploiteren over het algemeen slechts kleine bedrijven, zowel naar oppervlakte als naar (bewerkings)omvang. Er is echter een tendentie naar grotere C-bedrijven.

Het produktiepatroon van de C-bedrijven vertoont veel overeenkomst met de bedrijven van landbouwers (beroepsgroepen A en B) in de desbetreffende streek. Ze hebben echter veelal wat minder produktietakken per bedrijf en een minder intensieve rundveehouderij. Zij spelen wel een belangrijke rol in de veredelingssector.

Naar schatting brengen de C-bedrijven 7 tot 10% van de totale agrarische produktie voort.

De C-bedrijfshoofden zijn in het algemeen jonger dan de landbouwers. Terwijl landbouwers gewoonlijk uit een agrarisch milieu komen, is dit bij de C-bedrijfshoofden niet het geval: weliswaar is van hen ruim de helft van agrarisch herkomst, maar van degenen die na 1944 C-grondgebruiker zijn geworden, stamt de meerderheid uit een niet-agrarisch milieu. Toch zijn zij wel bekend met het agrarische bedrijf omdat hun ouders, op slechts enkelen na, als nevenactiviteit een agrarisch nevenbedrijf hebben of hadden.

In Nederweert hebben vrijwel alle C-bedrijfshoofden vroeger in de landbouw gewerkt, een derde deel als zelfstandig landbouwer. In Enter heeft het grootste deel der C-bedrijfshoofden nooit in de landbouw gewerkt en is slechts 5% zelfstandig landbouwer geweest.

De huidige beroepen van degenen van niet-agrarische herkomst, vertonen een veel grotere variatie en zijn veelal ook minder aan de landbouw verwant dan de beroepen van de boerenzoons. Degenen die bovendien zelf nog boer zijn geweest hebben overwegend beroepen die zeer nauw verband houden met de landbouw.

De beroepen worden natuurlijk mede bepaald door de aard van de niet-agrarische werkgelegenheid. Zo vertonen de beroepen in Enter waar in de naaste omgeving veel industrie is, hierdoor een veel "stedelijker" patroon dan in Nederweert.

Landbouw als nevenberoep blijkt allerm minst een tijdelijke zaak te zijn; het is een bedrijvigheid van langere duur, vooral voor degenen die een bedrijf in eigendom verwierven. Dit blijkt in meerderheid en bovendien in toenemende mate het geval te zijn. Wel zijn er een aantal jongere C-bedrijfshoofden die uit de beroepsgroep verdwijnen, maar dit zijn over -

wegend bedrijfshoofden met zeer weinig of zonder grond die het weinige vee dat ze hadden, hebben afgestoten.

Het grootste deel der C-bedrijfshoofden is met de zelfstandige agrarische produktie gestart door een bedrijf over te nemen. In de meeste gevallen was dit het bedrijf van hun schoon(ouders). In Nederweert was het overgenomen bedrijf voordien veelal in exploitatie als A-of B-bedrijf, maar in Enter was het gewoonlijk al een C-bedrijf. In Nederweert begon een kwart deel van hen als boer, verscheidenen van hen pachtten een landbouwbedrijf. Juist zij die destijds het bedrijf pachtten, hebben dat bedrijf niet meer in gebruik. Zij die het bedrijf direct in eigendom verwierven hebben daarentegen dit bedrijf vrijwel allen nog in gebruik. Hiertoe behoren ook degenen die een huis met grond erbij kochten en zo C-bedrijfshoofd werden. Vooral degenen die nooit in de landbouw hebben gewerkt, werden op deze wijze C-grondgebruiker, hoewel ook velen uit deze groep het ouderlijke bedrijf overnamen.

De allochtone C-bedrijfshoofden verkregen hun bedrijf gewoonlijk of van hun schoonouders of van vreemden. Na 1950 stijgt het percentage bedrijven dat van ouders of schoonouders wordt overgenomen. Dit is ook het geval t.a.v. de aanschaf van "huis met grond". Het aantal C-bedrijfshoofden dat begint door pachten of huren vermindert daarentegen. Een en ander heeft tot gevolg dat een groeiend deel der C-bedrijfshoofden de exploitatie begint op een bedrijf dat zijn eigendom is.

Een vrij constant maar laag percentage C-bedrijfshoofden is op gekocht los land begonnen.

Zoals reeds is vermeld exploiteren de C-bedrijfshoofden overwegend kleine bedrijven. In Nederweert zijn deze bedrijven wat groter dan in Enter, maar ook in Nederweert heeft 85% van de C-bedrijfshoofden toch minder dan 5 ha cultuurgrond in gebruik. Degenen van niet-agrarische herkomst hebben doorgaans kleinere bedrijven dan de anderen.

Bovendien hebben de ex-landbouwers weer wat grotere bedrijven dan de boerenzoons die zelf geen boer zijn geweest. Van de ex-boeren heeft 38% 5 ha of meer grond in gebruik. Ook de bedrijfsomvang is groter: ruim de helft van deze bedrijven biedt werk aan ten minste een halve volwaardige arbeidskracht, terwijl van alle C-bedrijven nog geen derdedeel werk heeft voor een halve v.a.k.

Van de ex-landbouwers die overigens wat ouder zijn dan de anderen, zijn er relatief meer aangesloten bij de verschillende agrarische organisaties en instellingen, zij lezen ook meer en regelmatigere landbouwbladen dan de C-bedrijfshoofden van niet-agrarische herkomst. Deze laatsten zijn vooral aangesloten bij die instellingen die voor hen van direct praktisch nut zijn, zoals de zuivelfabriek, aan- en verkoopvereniging en dergelijke. De ex-landbouwers onderhouden ook de meer idieële banden met "de" landbouw.

Het is overigens wel opmerkelijk dat de C-bedrijfshoofden in Enter die niet van agrarische herkomst zijn vaker contact hebben met de R.L.V.D. dan de boerenzoons !

Het werk op de kleinste C-bedrijven (omvang ≤ 150 bewerkingseenheden) wordt in de meeste gevallen alleen door het bedrijfshoofd verricht, een klein deel van hen heeft daarbij nog hulp van zijn vrouw of een ander

gezinslid. Naarmate de bedrijven groter zijn en naarmate het bedrijf meer produktietakken telt, dus ingewikkelder is, werken er meer gezinsleden mee en heeft het bedrijfshoofd een kleiner aandeel in de totale hoeveelheid werk op het bedrijf.

Naarmate hij een groter deel van het werk verzet doet hij dit regelmatig zowel voor als na de uitoefening van zijn hoofdberoep en ook op vrije en op snipperdagen, het gehele jaar door.

De ex-landbouwers doen dit in nog sterkere mate dan de anderen. Van hen verricht dan ook een hoger percentage het merendeel van het werk op het bedrijf. Anderzijds is er onder hen ook een hoger percentage dat nauwelijks iets op het (eigen) bedrijf doet (hoogstens op vrije dagen) en het werk overlaat aan zijn gezinsleden, veelal een zoon.

Het is vooral de leeftijd van het bedrijfshoofd en de daarmee gepaard gaande samenstelling van het gezin die bepalend zijn voor de verdeling van het werk over de gezinsleden. Bij de jongere bedrijfshoofden is het de vrouw die helpt, bij de ouderen zijn het de kinderen.

Overigens laat omstreeks driekwart deel der C-bedrijfshoofden een deel van het werk door loonwerkers doen. Het betreft vooral de grondbewerking, maar ook bij de oogst en het uitrijden van de mest worden vaak loonwerkers ingeschakeld.

In de periode 1963-1967 is het percentage C-bedrijven (van alle geregistreerden) ongeveer gelijk gebleven. Dit betekent dat het aantal C-bedrijven evenals het totaal aantal geregistreerde bedrijven iets is afgenomen. Deze daling kwam hoofdzakelijk tot stand doordat er meer C-bedrijven werden opgeheven dan er werden gesticht. Het aantal dat naar andere beroepsgroepen ging werd namelijk geheel gecompenseerd door de uit andere beroepsgroepen "overgekomen" bedrijven.

Zowel in Enter als in Nederweert bestaat omstreeks 1/3 deel der "nieuwe" C-bedrijven uit bedrijven van "afgevoelde landbouwers". In Nederweert kwamen ze meest uit de A-groep, in Enter uit de (nu sterk geslonken) B-groep. Hier stond weer tegenover dat in Nederweert tegen iedere 2 nieuwe C-bedrijven uit de A-groep er 1 C-bedrijf overging naar de beroepsgroep A !

In Enter was deze verhouding slechts 1 op 10. In Nederweert bestaat er dus een tweerichtingsverkeer tussen de beroepsgroepen A en C. In Enter is dit grotendeels éénrichtingsverkeer en dan nog vrijwel alleen van de toch al nauw verwante beroepsgroep B naar C.

Gaat men nu na welke plaats het C-grondgebruik inneemt in de agrarische structuur in Nederweert en Enter dan blijkt dat de situatie in beide gebieden sterk uiteenloopt.

In het gebied Nederweert, dat een sterk agrarisch karakter draagt, hangt het C-grondgebruik nauw samen met het grondgebruik door de landbouwers. Er is een intensief contact (o.m. door sociale herkomst en beroepsloopbaan) tussen boeren en C-grondgebruikers.

Ook komt verandering van beroepsgroep van A en B naar C en van C naar A en B veel voor, zowel van mensen als van bedrijven.

Het C-grondgebruik is in Nederweert dan ook een wezenlijk onderdeel van de agrarische structuur.

De C-groep in Enter heeft veel minder contact met "de landbouw", de

C-bedrijfshoofden zijn overwegend uit een niet-agrarisch milieu afkomstig en slechts weinigen van hen hebben in de landbouw gewerkt. Voorts zijn er slechts weinigen die van de beroepsgroepen A en B overgaan naar groep C en omgekeerd, terwijl ook weinig bedrijven deze verandering ondergaan.

In tegenstelling tot Nederweert, dat een agrarisch gebied is heeft het C-grondgebruik in Enter, dat in de industriële invloedssfeer ligt, een zelfstandig karakter: het is weinig geïntegreerd. Daardoor zal het C-grondgebruik in Enter een veel geringere rol spelen bij de ontwikkeling van de structuur van de landbouw dan in Nederweert.

BIJLAGE 1.

Geregistreerden en oppervlakte cultuurgrond

Beroepsgroep	Aantal geregistreerden				Oppervlakte cultuurgrond in ha							
	Nederweert		Wierden		Enter		Nederweert		Wierden		Enter	
	1963	1967	1963	1967	1963	1967	1963	1967	1963	1967	1963	1967
A	514	451	528	493	168	165	5284	5241	5631	5703	1679	1734
B	45	36	47	22	21	6	506	358	281	159	139	66
C	212	197	310	304	140	131	417	395	573	616	198	226
D ₁	64	67	66	76	21	21	67	143	158	166	62	47
D ₂	23	25	140	146	63	62	23	33	242	222	99	93
E	28	54	5	9	-	4	320	382	7	19	-	14
Alle groepen	886	831	1096	1050	413	389	6617	6552	6892	6885	2177	2180

Bron: C.B.S.-metellingen 1963 en 1967 en L.E.I.- beroepsgroepenindeling.

BIJLAGE 2.

De van 1963 tot 1967 "verdwenen" C-bedrijven

Gebied	Aantal be- drijven v. C-grond- gebruikers 1963	Bedrijf in 1967 nog in groep C met zelfde ander	Bedrijf tussen 1963 en 1967 over naar groep						Bedrijf geheel verdwe- nen	Totaal uit groep C verdwe- nen	
			A met		B2 met		E met				
			zelfde	ander	zelfde	ander	zelfde	ander			
Nederweert	212	115	5	8	5	13	3	4	1	58	92
Wierden	310	221	2	3	-	34	3	1	-	46	87
Enter	140	99	1	-	-	13	1	1	-	25	40

Bron: C.B.S. metelling 1963/1967 en L.E.I.

BIJLAGE 3.

De sedert 1963 "nieuwe" C-bedrijven

Gebied	Aantal be- drijven v. C-grond- gebruikers in '67	Aantal be- drijven v. ook in '63 in groep C met zelfde ander	Bedrijf tussen 1963 en 1967 overgekomen uit groep						Was in '63 (nog) niet tel- plichtig	Na '63 geheel nieuw ontstaan bedrijf '63	Totaal nieuw in C in '67 sedert '63			
			A met		B met		D1 met					E met		
			zelfde ander	zelfde ander	zelfde ander	zelfde ander	zelfde ander	zelfde ander						
Gabted														
Nederweert	197	115	5	17	2	4	-	-	9	-	3	-	42	77
Wierden	304	221	2	8	6	14	-	-	5	-	10	-	35	81
Enter	131	99	1	2	2	7	-	-	2	-	5	-	13	31

Bron: C.B.S.-metellingen 1963/1967 en L.E.I.

De sedert 1963 (tot 1967) "verdwenen" C-bedrijven naar oppervlakte van het bedrijf en de leeftijd van het bedrijfshoofd

	Nederweert			Wierden			Enter		
	naar an- dere be- roeps- groep	geheel verdwe- nen	totaal	naar an- dere be- roeps- groep	geheel verdwe- nen	totaal	naar an- dere be- roeps- groep	geheel verdwe- nen	totaal
leeftijd in 1963									
< 35 jaar	3	7	10	3	6	9	-	3	3
35 - 44 jaar	2	13	15	2	6	8	1	4	5
45 - 54 jaar	11	16	27	3	12	15	1	5	6
55 - 64 jaar	11	17	28	27	19	46	12	13	25
65 jaar en ouder	7	5	12	6	3	9	1	-	1
Totaal	34	58	92	41	46	87	15	25	40
bedrijfsoppervlakte in									
1963									
zonder grond	2	13	15	2	15	17	2	12	14
< 1 ha	2	30	32	9	18	27	4	8	12
1 - 3 ha	16	11	27	23	8	31	7	2	9
3 - 5 ha	5	2	7	4	3	7	1	1	2
5 - 7 ha	4	1	5	1	2	3	1	2	3
7 - 10 ha	2	1	3	1	-	1	-	-	-
10 ha en meer	3	-	3	1	-	1	-	-	-

Bron: C.B.S.-metelling 1963/1967 - L.E.I.

BIJLAGE 5.

De sedert 1963 "nieuwe" C-bedrijven naar oppervlakte en leeftijd van het bedrijfshoofd in 1967

	Nederweert			Wierden			Enter		
	uit ande- re beroeps- groep	geheel nieuw	totaal	uit ande- re beroeps- groep	geheel nieuw	totaal	uit ande- re beroeps- groep	geheel nieuw	totaal
leeftijd in 1967									
< 35 jaar	12	25	37	10	10	20	4	3	7
35 - 44 jaar	11	10	21	11	12	23	6	5	11
45 - 54 jaar	6	6	12	13	7	20	3	4	7
55 - 64 jaar	6	1	7	10	6	16	5	1	6
65 jaar en ouder	-	-	-	2	-	2	-	-	-
Totaal	35	42	77	43	38	81	18	13	31
bedrijfsoppervlakte in 1967									
zonder grond	3	10	13	2	11	13	1	4	5
< 1 ha	4	13	17	8	12	20	4	5	9
1 - 3 ha	13	14	27	11	10	21	4	4	8
3 - 5 ha	6	2	8	17	1	18	6	-	6
5 - 7 ha	5	3	8	5	-	5	1	-	1
7 - 10 ha	2	-	2	1	-	1	-	-	-
10 ha en meer	2	-	2	2	1	3	2	-	2

Bron: C.B.S. -mettelling 1963/1967 I L.E.I.

BIJLAGE 6.

De C-grondgebruikers met varkens- en pluimveehouderij

	in totaal	met mestvarkens				Aantal C-grondgebruikers met fokzeugen				met kippen				met leggenuten ≥ 7 mnd.			
		totaal		waarvan met		totaal	< 3	3-5	≥ 5	totaal	< 200	200-500	≥ 500	totaal	< 200	200-500	≥ 500
		< 10	10-20	≥ 20													
Nederweert	212	89	44	27	18	40	19	11	10	4	134	92	36	6			
Wierden	310	57	11	11	35	16	7	6	3	2	98	85	5	8			
Enter	140	28	6	3	18	9	4	2	3	1	34	29	1	4			

Bron: C.B.S.-landbouwtelling mei 1963.

BIJLAGE 7.

Hoofdberoepen van C-bedrijfschoppen

Groep 1.	Land-, tuin en bosarbeiders boomkwekersknecht landarbeider arbeider fruitteeltbedrijf	
Groep 2.	Zelfstandigen veehandelaar varkenshandelaar veevoerhandelaar veevoer- en brandstoffenhandelaar graanhandelaar molenaar melkrijder slager	houthandelaar brandstoffenhandelaar petroleumventer winkelier expediteur aannemer timmerman klompenmaker kleermaker hotelier
Groep 3.	Hoofdarbeiders controleur gezondheidsdienst v.dieren opzichter voedsel in- en verk.bureau bedrijfsvoorlichter R.L.V.D. zaakvoerder landb.coöp.	rijksambtenaar kantoorbediende verzekeringsinspecteur
Groep 4.	Vakarbeiders timmerman metselaar heilbaas betontimmerman beton(ijzer) vlechter bulldoermachinist	klompenmakersknecht electricien electromonteur wever
Groep 5.	Transportarbeiders chauffeur bijrijder	
Groep 6.	Industriearbeiders in kunststoffenindustrie betonwarenindustrie mijnindustrie textielindustrie metaalindustrie electrotechnische industrie hout- en leerindustrie	in zuivelindustrie exportslachterij
Groep 7.	Overige handarbeiders arbeider boerenbond elerinpakker poeliersknecht monsternemer melkventer magazijnbediende portier bediende benzinepomp	posthede arb.gem.soc.werkpl. " Rijkswaterstaat " Waterschap " Heidemij " Gemeente " Min.v.Defensie arbeider wegenbouw spoorlegger kabellegger opperman grondwerker los arbeider

BIJLAGE 8.

Huidig hoofdberoep en hoofdberoep bij eerste registratie

	Aantal geënquêteerden								
	met als hoofdberoep bij eerste registratie								
	in to- taal arb.	land-, tuin- bos- arb.	zelf- stan- dig agrar.	niet- agrar. zelf- standige	hoofd- ar- beider	vak- ar- bei- der	trans- port- arbei- der	in- dus- trie- arbei- der	overig hand- arbei- der
Nederweert									
Land-, tuin- of bosarbeider	4	2	2	-	-	-	-	-	-
Niet-agrariër, zelfstandige	12	1	1	9	-	-	-	-	1
Hoofdarbeider	2	-	-	-	2	-	-	-	-
Vakarbeider	8	-	2	-	-	4	-	-	2
Transportarbeider	2	-	-	-	-	-	2	-	-
Industriearbeider	14	1	2	-	-	-	-	8	3
Overige handarbeider	60	8	17	-	-	1	2	1	31
Alle beroepen	102	12	24	9	2	5	4	9	37
Enter									
Land-, tuin- of bosarbeider	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Niet-agrariër, zelfstandige	13	1	-	11	-	-	-	-	1
Hoofdarbeider	5	-	-	-	5	-	-	-	-
Vakarbeider	17	-	-	1	-	14	-	1	1
Transportarbeider	1	1	-	-	-	-	-	-	-
Industriearbeider	30	1	2	2	-	4	-	19	2
Overig handarbeider	7	1	-	-	-	1	-	-	5
Alle beroepen	73	4	2	14	5	19	-	20	9

Bron: L.E.I.-enquête 1964.

BIJLAGE 9.

Bedrijfsgrootte en hoofdberoep naar leeftijd

Leeftijds- klasse	In to- taal	Percentage geënquêteerden										
		met een agrarisch nevenbedrijf van					met als huidig hoofdberoep					
		< 1 ha	1-3 ha	3-5 ha	≥ 5 ha	land-, tuin- of bos- arb.	zelf- stan- dige	hoofd- ar- beider	vak- ar- bei- der	trans- port- arbei- der	in- dus- trie arb.	overig hand- arbei- der
Nederweert												
< 35 jaar	14	43	29	29	-	-	-	7	21	-	7	64
35 - 44 jaar	24	21	46	12	21	-	17	-	-	4	29	50
45 - 54 jaar	37	16	41	27	16	5	11	3	11	3	16	51
55 - 64 jaar	23	17	43	22	17	9	9	-	4	-	-	78
≥ 65 jaar	4	-	50	25	25	-	50	-	-	-	-	50
Alle leeftijden	102	21	41	22	16	4	12	2	8	2	14	58
Enter												
< 35 jaar	6	33	33	33	-	-	-	-	67	17	17	-
35 - 44 jaar	17	47	41	6	6	-	6	12	18	-	47	18
45 - 54 jaar	21	29	38	24	9	-	14	9	24	-	43	9
55 - 64 jaar	26	15	69	12	4	-	23	4	19	-	46	8
≥ 65 jaar	3	-	67	33	-	-	100	-	-	-	-	-
Alle leeftijden	73	27	51	17	5	-	18	7	23	1	41	10

Bron: L.E.I.-enquête 1964.

BIJLAGE 10.

Afstamming naar bedrijfsgrootte en leeftijd

	Percentage geënquêteerden										
	to- taal waarvan de vader aan-is (was)			uit een agrar. milieu w.v. de vader een bedr. heeft (gehad) van max.				uit een niet-agrar. milieu w.v. de vader geen een agrar. bedr. heeft (had) van max.			
	tal agrariër			niet-agrar.				agraris (was)			
				< 5 ha	5-7 ha	7-10 ha	≥ 10 ha				
Nederweert											
< 1 ha 1)	21	67	33	14	-	29	57	-	71	-	29
1 - 3 ha	42	81	19	15	9	26	50	-	63	25	12
3 - 5 ha	23	78	22	33	17	22	28	-	60	20	20
≥ 5 ha	16	87	13	-	22	14	64	-	-	-	100
< 45 jaar	38	74	26	4	11	18	67	-	70	-	30
45 - 54 jaar	37	81	19	20	13	27	40	-	57	29	14
≥ 55 jaar	27	81	19	27	9	27	36	-	40	20	40
Alle leeftijden	102	78	22	16	11	24	49	-	59	14	27
Enter											
< 1 ha	20	45	55	11	22	22	45	18	37	18	27
1 - 3 ha	37	43	57	57	14	14	14	5	60	15	20
3 - 5 ha	12	58	42	14	29	29	29	-	20	20	60
≥ 5 ha	4	50	50	50	50	-	-	-	50	-	50
< 45 jaar	23	43	57	11	22	33	33	8	50	17	25
45 - 54 jaar	21	38	62	50	13	25	13	15	46	8	31
≥ 55 jaar	29	55	45	40	27	7	27	-	46	23	31
Alle leeftijden	73	47	53	34	22	19	25	8	47	16	29

1) Inclusief zonder cultuurgrond.

Bron: L.E.I.-enquête 1964.

BIJLAGE 11

Het lidmaatschap van agrarische organisaties en verenigingen

	To- taal aan- tal	Percentage geënquêteerden				
		lid van				
		agrar. org. of vereni- ging	stands- organi- satie	boeren- leen- bank	coöp. aan- en verkoop- vereniging	coöp. zuivel- fabriek
Nederweert						
Bedrijfs grootte						
< 1 ha	21	67	38	43	10	-
1 - 3 ha	42	83	43	48	19	29
3 - 5 ha	23	83	70	61	26	35
≥ 5 ha	16	94	63	50	31	69
Leeftijd						
< 45 jaar	38	79	39	58	16	24
45 - 54 jaar	37	81	51	41	14	35
≥ 55 jaar	27	85	67	52	37	33
Beroep vader						
agrarisch	80	86	55	53	24	35
niet-agrarisch	22	64	36	41	9	14
Eigen beroepsgeschiedenis						
Ooit zelfstandig agrariër geweest	36	94	69	58	25	53
Overige ooit in landbouw gewerkt	55	82	45	51	20	20
Nooit in landbouw gewerkt	11	36	18	18	9	9
Allen	102	81	51	50	21	30
Enter						
Bedrijfs grootte						
< 1 ha	20	70	30	40	30	10
1 - 3 ha	37	54	11	22	38	11
3 - 5 ha	12	83	17	42	8	25
≥ 5 ha	4	100	25	100	50	75
Leeftijd						
< 45 jaar	23	78	30	35	48	22
45 - 54 jaar	21	67	10	33	19	24
≥ 55 jaar	29	55	14	34	28	7
Beroep vader						
agrarisch	34	65	21	26	35	15
niet-agrarisch	39	67	15	41	28	18
Eigen beroepsgeschiedenis						
Ooit zelfstandig agrariër geweest	4	75	25	25	25	25
Overige ooit in landbouw gewerkt	23	65	17	35	39	13
Nooit in landbouw gewerkt	46	65	17	35	28	17
Allen	73	66	18	34	32	16

Bron: L.E.I.-enquête 1964.

BIJLAGE 12

Agrarische communicatie

	to- taal aan- tal	Percentage geënquêteerden		
		dat regel- matig een landbouwblad leest	dat wel- eens	dat weleens contact met R.L.V.D. heeft (gehad)
Nederweert				
Bedrijfs grootte				
< 1 ha	21	43	29	29
1 - 3 ha	42	43	14	26
3 - 5 ha	23	70	9	48
≥ 5 ha	16	75	6	38
Leeftijd				
< 45 jaar	38	53	18	47
45 - 54 jaar	37	46	16	19
≥ 55 jaar	27	67	7	33
Beroep vader				
agrarisch	80	59	15	36
niet-agrarisch	22	36	14	23
Eigen beroepsgeschiedenis				
Ooit zelfstandig agrariër geweest	36	72	11	36
Overige ooit in landbouw gewerkt	55	49	18	36
Nooit in landbouw gewerkt	11	18	9	9
Allen	102	54	15	32
Enter				
Bedrijfs grootte				
< 1 ha	20	25	15	10
1 - 3 ha	37	38	14	32
3 - 5 ha	12	50	25	58
≥ 5 ha	4	75	-	50
Leeftijd				
< 45 jaar	23	39	9	22
45 - 54 jaar	21	48	10	43
≥ 55 jaar	29	31	24	31
Beroep vader				
agrarisch	34	44	12	24
niet-agrarisch	39	33	18	38
Eigen beroepsgeschiedenis				
Ooit zelfstandig agrariër geweest	4	75	-	25
Overigen ooit in landbouw gewerkt	23	48	9	30
Nooit in landbouw gewerkt	46	30	20	33
Allen	73	38	15	32

Bron: L.E.I.-enquête 1964.

BIJLAGE 13

Arbeidsbezettingstype naar bedrijfsomvang

Bedrijfs- omvang in b.e.	to- taal aan- tal	Percentage geënquêteerde bedrijven waar meewerkt(en)					waar de arbeids- bezetting niet be- kend is
		bedrijfs- hoofd niet	uit- sluitend bedrijfs- hoofd	bedrijfs- hoofd + echtge- note	1 (of meer) an- der(e) gezins- lid(leden)	bedrijfshoofd + bedrijfshoofd + echtgenote + 1 (of meer) ander(e) gezinslid(leden)	
Nederweert							
< 150	12	8	42	33	8	8	-
150-300	30	-	10	57	3	27	3
300-500	29	-	14	66	10	10	-
≥ 500	31	6	3	45	13	29	3
Alle be- drijven	102	3	13	53	9	20	2
Enter							
< 150	30	3	33	27	23	10	3
150-300	25	12	8	32	28	20	-
300-500	11	-	18	45	9	18	9
≥ 500	7	14	14	43	-	29	-
Alle be- drijven	73	7	20	33	21	16	3

Bron: L.E.I.-enquête 1964 en C.B.S.-landbouwtelling mei 1963.

BIJLAGE 14

Het werkaandeel van het bedrijfshoofd

	Percentage geënquêteerde bedrijven waar het werkaandeel van het bedrijfshoofd bedraagt			
	25%	25-50%	50-75%	75%
Nederweert				
Arbeidsbezettingstype				
Alleen bedrijfshoofd	-	-	-	100
Bedrijfshoofd + echtgenote	2	33	49	16
Bedrijfshoofd + 1 of meer anderen	13	13	37	37
Bedrijfshoofd + echtgenote + ander(en)	44	44	11	-
Zonder bedrijfshoofd	100	-	-	-
Bedrijfsomvang in bewerkingseenheden				
< 150	9	9	36	46
150 - 300	14	39	25	22
300 - 500	-	17	50	33
≥ 500	29	32	21	18
Veebezettingstype				
r. + v. + h.	33	22	28	17
r. + v. of h.	16	32	26	26
v. + h.	5	36	45	14
r. of v. of h.	4	24	32	40
zonder vee	29	14	14	43
Enter				
Arbeidsbezettingstype				
Alleen bedrijfshoofd	-	-	-	100
Bedrijfshoofd + echtgenote	6	18	41	35
Bedrijfshoofd + 1 of meer anderen	18	30	52	-
Bedrijfshoofd + echtgenote + ander(en)	14	43	29	14
Zonder bedrijfshoofd	100	-	-	-
Bedrijfsomvang in bewerkingseenheden				
< 150	14	14	14	59
150 - 300	20	30	30	20
300 - 500	17	-	50	33
≥ 500	17	17	33	33
Veebezettingstype				
r. + v. + h.	-	67	33	-
r. + v. of h.	15	15	39	31
v. + h.	-	-	-	-
r. of v. of h.	16	16	25	44
zonder vee	40	-	-	60

Bron: L.E.I.-enquête 1964 en C.B.S.-landbouwtelling mei 1963.

BIJLAGE 15

Tijdstip waarop het bedrijfshoofd op het agrarische nevenbedrijf werkt

To- taal aan- tal	Percentage geënquêteerden dat regelmatig op het agrarische nevenbedrijf werkt						Opge- nomen snip- perda- gen (in 1963)
	zowel voor als na het werk	alleen voor het werk	alleen na het werk	op vrije (zater- dag)- dagen	de hele tuss- sen het werk door		
Nederweert							
Werktijden hoofdberoep							
onregelmatig 1)	25	72	-	4	58	16	57
van 6 à 7 tot 4 à 6 uur	31	33	3	43	97	-	88
van 7 à 8 tot 5 à 7 uur	34	31	3	45	80	-	62
overige	12	27	9	55	63	9	33
Werkaandeel bedrijfshoofd 2)							
< 25%	13	15	-	31	69	-	45
25 - 50%	25	26	4	57	89	-	71
50 - 75%	29	46	-	39	89	4	83
≥ 75%	24	61	4	22	70	13	68
Arbeidsbezettingstype 3)							
alleen bedrijfshoofd	13	69	-	8	40	23	50
bedrijfshoofd + echtgenote	54	41	2	43	89	2	82
bedrijfshoofd + 1 of meer anderen	9	25	-	50	75	25	57
bedrijfshoofd + echtgenote + ander(en)	21	40	5	35	89	-	60
Bedrijfsomvang in b.e.							
< 150	12	67	-	11	30	11	30
150 - 300	30	34	-	41	86	3	65
≥ 300	60	42	5	35	85	5	76
Veebezettingstype 1963							
r. + v. + h.	29	54	4	25	88	4	80
r. + v. of h.	18	47	6	24	81	6	80
r.	8	13	-	37	67	25	50
v. en/of h.	41	38	3	44	78	3	56
zonder vee	6	17	-	33	33	-	50

- 1) Hieronder vallen de geënquêteerden die in ploegendienst werken, zij die een ongewoon lange pauze tussen de werktijden hebben, benevens de zelfstandigen die niet aan permanente aanwezigheid zijn gebonden.
- 2) De geënquêteerde bedrijven waarvan het werkaandeel van het bedrijfshoofd niet beschikbaar is, zijn niet opgenomen in dit onderdeel van de tabel.
- 3) De geënquêteerde bedrijven met een onbekend arbeidsbezettingstype en die waar het bedrijfshoofd niet meewerkt, zijn niet opgenomen in dit onderdeel van de tabel.

Bron: L.E.I.-enquête 1964 en C.B.S.-landbouwtelling 1963.

BIJLAGE 15 (vervolg)

Tijdstip waarop het bedrijfshoofd op het agrarische nevenbedrijf werkt

to- taal aan- tal	Percentage geënquêteerden dat regelmatig op het agrarische nevenbedrijf werkt						Opge- nomen snip- perda- gen (in 1963)
	zowel voor als na het werk	alleen het werk	alleen werk	op vrije dagen	de hele (zater)- dag tus- sen het werk door		
Enter							
Werktijden hoofdberoep							
onregelmatig 1)	19	69	-	-	45	13	30
van 6 à 7 tot 4 à 6 uur	12	67	-	33	86	-	71
van 7 à 8 tot 5 à 7 uur	31	66	3	14	65	3	47
overige	11	60	10	-	40	10	40
Werkaandeel bedrijfshoofd 2)							
< 25%	9	-	-	-	-	-	-
25 - 50%	10	50	13	38	33	-	40
50 - 75%	14	79	-	-	60	14	70
≥ 75%	21	90	-	10	93	-	54
Arbeidsbezettingstype 3)							
alleen bedrijfshoofd	15	86	-	14	80	-	45
bedrijfshoofd + echtgenote	24	82	-	5	86	5	64
bedrijfshoofd + 1 of meer anderen	15	45	9	18	38	18	43
bedrijfshoofd + echtgenote + ander(en)	12	58	8	17	58	8	60
Bedrijfsomvang in b.e.							
< 150	30	71	-	17	61	4	31
150 - 300	25	65	4	4	58	4	53
≥ 300	18	59	6	12	57	12	53
Veebezettingstype 1963							
r. + v. + h.	7	86	14	-	75	-	80
r. + v. of h.	18	56	-	13	54	6	36
r.	39	65	3	9	50	9	48
v. en/of h.	7	83	-	17	100	-	20
zonder vee	2	-	-	100	100	-	-

- 1) Hieronder vallen de geënquêteerden die in ploegendienst werken, zij die een ongewoon lange pauze tussen de werktijden hebben, benevens de zelfstandigen die niet aan permanente aanwezigheid zijn gebonden.
- 2) De geënquêteerde bedrijven waarvan het werkaandeel van het bedrijfshoofd niet beschikbaar is, zijn niet opgenomen in dit onderdeel van de tabel.
- 3) De geënquêteerde bedrijven met een onbekend arbeidsbezettingstype en die waar het bedrijfshoofd niet meewerkt, zijn niet opgenomen in dit onderdeel van de tabel.

Bron: L.E.I.-enquête 1964 en C.B.S.-landbouwtelling 1963.

BIJLAGE 16

Relatie tot vorige gebruiker

	To- taal aan- tal	Percentage geënquêteerden					
		dat voor het eerst met een agrarisches bedrijf is begonnen door overname van			waarvan niet bekend van wie het eerste agrarische bedrijf werd overgenomen op een andere manier		
		ou- ders	schoon- ouders	overi- ge fa- milie	vreem- den		
Nederweert							
Afkomst							
Agrarisch	80	28	23	9	33	2	5
Niet-agrarisch	22	32	18	9	32	9	-
Herkomst							
Autochtoon	77	36	16	8	31	5	4
Allochtoon	25	4	44	12	36	-	4
Allen	102	28	23	9	33	4	4

Enter

Afkomst							
Agrarisch	34	56	15	-	23	3	3
Niet-agrarisch	39	59	8	2	26	2	2
Herkomst							
Autochtoon	59	66	7	2	20	2	3
Allochtoon	14	21	29	-	43	7	-
Allen	73	58	11	1	25	3	3

Bron: L.E.I.-enquête 1964.

BIJLAGE 17

Overneming eerste agrarische bedrijf naar juridische vorm

		to- taal aan- tal	Percentage geënquêteerden dat het eerste agrarische bedrijf			
			heeft ge- kocht	heeft ge- erfd	in eigendom heeft ver- worven 1)	heeft gepacht of gehuurd
Nederweert						
Afkomst	agrarisch	75	27	8	27	38
	niet-agrarisch	19	37	5	26	32
Vorige gebruiker	familie 2)	61	18	11	41	30
	vreemde	33	48	-	-	52
Alle bedrijven		94	29	7	27	37

Enter

Afkomst	agrarisch	32	28	9	50	13
	niet-agrarisch	37	19	19	51	11
Vorige gebruiker	familie 2)	51	8	20	68	4
	vreemde	18	67	-	-	33
Alle bedrijven		69	23	14	51	12

1) Uit antwoord niet op te maken of bij de overneming geërfd dan wel gekocht is van familie.

2) Ouders, schoonouders of overige familie.

Bron: L.E.I.-enquête 1964.

BIJLAGE 18

Aard en omvang eerste agrarische bedrijf naar manier van verwerving

Aard en omvang eerste agrari- sche bedrijf	to- taal aan- tal 1)	Percentage geënquêteerden dat het eerste agrarische bedrijf is begonnen door			
		verwerving in eigendom 2)	pachten of huren van familie	aankoop van een vreemde	pachten of huren van een vreemde
		van familie	van familie	vreemde	een vreemde
Nederweert					
Geheel bedrijf	51	49	23	8	20
Deel van bedrijf	12	83	17	-	-
Huis + grond	21	24	10	33	33
Stuk grond	10	30	20	50	-
Alle bedrijven	94	46	19	17	18

Enter

Geheel bedrijf	29	97	3	-	-
Deel van bedrijf	12	92	8	-	-
Huis + grond	11	18	-	64	18
Stuk grond	17	47	-	29	24
Alle bedrijven	69	71	3	17	9

1) De geënquêteerden waarvan aard en omvang eerste bedrijf niet bekend is, benevens zij die niet door grondverwerving met het eerste agrarische bedrijf zijn begonnen, zijn weggelaten.

2) Inclusief vererving en aankoop.

Bron: L.E.I.-enquête 1964.

BIJLAGE 19

Leeftijd waarop en periode waarin met agrarisch nevenbedrijf begonnen

Periode waarin voor het eerst met een agrarisch nevenbe- drijf begonnen	Aantal geënquêteerden dat meteen als C-gebruiker met een agrarisch bedrijf is begonnen	Percentage geënquêteerden dat voor het eerst met een agrarisch nevenbedrijf is begonnen op een leeftijd van		
		< 30 jaar	30-35 jaar	≥ 35 jaar
Nederweert				
voor 1945	23	66	17	17
1945 - 1955	32	34	32	34
vanaf 1955	23	48	17	35
Enter				
voor 1945	36	64	22	14
1945 - 1955	16	44	19	37
vanaf 1955	19	53	21	26

Bron: L.E.I.-enquête 1964.

BIJLAGE 20

Het huwelijk en het beginnen met een agrarisch nevenbedrijf naar periode

Periode waarin met een agrarisch nevenbedrijf begonnen	Aantal gehuwd of gehuwd geweest zijnde geënquêteerden dat meteen als C-gebruiker met een agrarisch bedrijf is begonnen	Percentage geënquêteerden dat voor het eerst met een agrarisch nevenbedrijf is begonnen		
		voor	gelijk met het huwelijk	na
Nederweert				
voor 1945	23	13	74	13
1945 - 1955	32	9	47	44
vanaf 1955	22	-	55	45
Enter				
voor 1945	36	22	53	25
1945 - 1955	15	-	67	33
vanaf 1955	16	-	50	50

Bron: L.E.I.-enquête 1964.

Aard en omvang eerste agrarische nevenbedrijf en manier van verwerving naar periode

Gebied	Periode waarin voor het eerst met een agrarisch nevenbedrijf begonnen	Aantal geënquêteerden dat meteen als C-bedrijfs- hoofd met een agrarisch bedrijf is begonnen 1)	Percentage geënquêteerden dat het eerste agrarische nevenbedrijf is begonnen door					
			overname van een geheel deel bedrijf van een		vererving in eigendom of grond van fami-		aankoop van een huren van vreemde een	
			bedrijf van een	huil stuk	bedrijf van een	lie 2)	bedrijf van een	lie 2)
Nederweert	voor 1945	20	30	25	25	20	20	25
	1945 - 1955	29	45	14	31	10	48	17
	vanaf 1955	21	43	5	33	19	71	5
Enter	voor 1945	33	33	21	15	31	64	3
	1945 - 1955	16	56	13	6	25	88	-
	vanaf 1955	18	44	11	28	17	72	-

1) Exclusief de geënquêteerden die zonder grondverwerving voor het eerst zijn begonnen en zij, waarvan aard en omvang van het eerste agrarische nevenbedrijf + manier van verwerving niet bekend zijn.

2) Inclusief koop en vererving.

Bron: L.E.I.-enquête 1964.

Verband van aard, omvang en manier van verwerving van eerste agrarische nevenbedrijf met de leeftijd, waarop hiermee werd begonnen en het tijdstip van verwerving ten opzichte van het huwelijk

Gebied	Aard en omvang eerste agrarische bedrijf	Aant. geënquêteerden dat meteen als C-bedr. hfd. met een agrar. bedr. is begonnen 1)	Perc. geënquêteerden dat voor het eerst met een agrar. bedr. is begonnen op een leeftijd van < 30			Aant. gehuwde en geënquêteerden die dat voor het eerst met een agrar. bedr. is begonnen			Perc. geënquêteerden die dat voor het eerst met een agrar. bedr. is begonnen		
			jaar	jaar	jaar	jaar	jaar	jaar	jaar	jaar	jaar
Nederweert	een geheel bedrijf 2)	28	28	29	43	27	27	7	41	52	52
	deel van een bedrijf 2)	10	40	50	10	10	10	10	60	30	30
	een huis met grond	21	71	10	19	21	21	-	90	10	10
	een stuk grond	11	36	18	46	11	11	9	46	55	55
Enter	een geheel bedrijf 2)	28	47	21	32	24	24	13	50	37	37
	deel van een bedrijf 2)	11	73	18	9	11	11	18	73	9	9
	een huis met grond	11	73	-	27	11	11	-	64	36	36
	een stuk grond	17	53	29	18	17	17	12	53	35	35

Manier van verwerving eerste agrarische bedrijf

Nederweert	in eigendom van familie pacht of huur van familie aankoop van vreemde pacht of huur van vreemde	35	37	29	34	35	6	51	43
Enter	in eigendom van familie	48	56	19	25	44	9	61	30
	pacht of huur van familie	1	100	-	-	1	100	-	-
	aankoop van vreemde	12	58	25	17	12	8	58	33
	pacht of huur van vreemde	6	50	17	33	6	17	33	50

1) Exclusief degenen die niet door grondverwerving voor het eerst met een agrarisch nevenbedrijf zijn begonnen, benevens degenen, waarvan aard, omvang en manier van verwerving van het eerste agrarische nevenbedrijf niet bekend is.

2) Met of zonder bedrijfsgebouwen.

Bron: L.E.I.-enquête 1964.